

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**
на тему:
**Громадсько-політична діяльність Георгія
Гонгадзе (1969-2000)**

студентки IV курсу, групи СОІз-41
предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Шпільки Тетяни Ярославівни

Керівник:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Івано-Франківськ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Загиблі журналісти в Україні (1991 – 2025): історія проблеми і сучасний стан.....	6
Розділ 2. Життєвий шлях і професійна спадщина Георгія Гонгадзе.....	18
Розділ 3. Громадянська компетентність на уроках історії та її вагомість у сучасності.....	44
Розділ 4. Методика роботи з темою на уроках історії і у позакласній роботі вчителя.....	51
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. Українська преса є однією з найбільш вільних, оперативних і водночас чесних зі своїми читачами серед світового сегменту ЗМІ. Щорічно за те, щоб українці і світ мав змогу читати правду, в Україні або за її межами гине декілька десятків українських репортерів, операторів, редакторів видань або інших співробітників ЗМІ. Після 2022 р. за правду про Україну почали гинути і іноземні журналісти. Ця тенденція на жаль є актуальною ще з початків незалежної України і до наших днів. Це пов'язано не лише з бойовими діями, а й змінами в державі, де часто беруть участь саме журналісти як рупори ідей, змін та літописці викликів всередині нашого соціуму. Подекуди від їх закликів залежить і доля держави, адже свого часу журналісти підняли націю на дві українські національні революції – в 2004-му та в 2013 – 2014 рр.

Серед тих, хто будив українську свідомість, завжди переживав за якість випусків новин, які готував власноруч, встиг двічі взяти участь в бойових діях у своєму недовгому житті був і український журналіст грузинського походження Георгій Гонгадзе (1969 – 2002). Цей щирий патріот став справжнім символом боротьби за українські ідеї, свободу слова, завжди боровся за рівність між людьми і намагався зберігати в собі лише головне – службу народу заради правди. Не випадково видання, яке він заснував в 2000 р. незадовго до загибелі і досі має назву «Українська Правда». Зараз це провідне журналістське видання держави, яке стало таким ціною загибелі його творця.

Актуальність обраної нами тематики зумовлена тим, що в умовах повномасштабної війни ціна правди про Україну у світі лише зростає. Те, що майже 120 журналістів і інших медійників загинули в 2022 – 2025 рр. як в ході виконання професійного, так і громадянського обов'язку – це і є та ціна, якусь політично заплатив Гонгадзе та на яку вкотре варто подивись рівно через 25 років опісля його загибелі від рук тодішнього режиму в державі.

Об'єктом дипломної роботи є життєвий шлях журналіста Георгія Руслановича Гонгадзе (1969 – 2000) в контексті шкільного курсу історії в ЗЗСО.

Предметом дослідження виступає його громадсько-політична та журналістська діяльність, яку слід вивчати на уроках історії та суспільствознавства у школі як високоморальний громадянський приклад для наслідування в рамках роботи вчителя в ЗЗСО.

Виходячи з актуальності, **метою та завданнями цього дослідження є:**

- дослідити проблему замовних вбивств українських журналістів;
- проаналізувати громадсько-політичну діяльність Георгія Гонгадзе;
- сформуванати методикау вивчення спадщини Гонгадзе у практичній роботі вчителя у ЗЗСО.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1969 по 2000 рр. Верхня межа – 1969-1991 рр. – це період становлення Георгія Гонгадзе як особистості, Нижня межа – 1992 – 2000 рр. – час найвищих політичних злетів та випробувань долі в житті найвідомішого журналіста України.

Територіальні межі становлять межі держав Україна та Грузія.

Джерельна база дослідження представлена матеріалами ЗМІ [1-43], які стосуються теми, мемуарами дружини [43] та вітчизняним законодавством, а також витягами з судових рішень по справі Гонгадзе в Україні та закордоном [45-53].

Стан наукової розробки. Історіографія дослідження представлена доробками вітчизняних вчених. Окрім праць, які безпосередньо стосуються доби кучмізму, є також і ті, які методично підсилюють нашу роботу. Серед них зокрема є праці таких дослідників як І. Бех [54], О. Горпинко [55], Д. Костюк [56], Т. Мацейків [57], Р. Мохнюк [58], О. Овчарук [59], Я. Осадча [60], О. Пометун [61], В. Власов [65], Н. Войтович [66], А. Галімов [67], М. Козій [68] та ін.

Методологічну основу роботи складають загально-наукові і спеціально-наукові принципи та методи дослідження. При написанні роботи авторка дотримувалася принципів історизму, всебічності, об'єктивності, системності, узагальнення та порівняння. В роботі використані такі методи: дедуктивний, коли власні положення виводяться із загальних; аналізу, при якому загальне положення ділиться на складові частини; синтезу, який полягає в проведенні дослідження в цілому, на основі об'єднання пов'язаних елементів в єдине ціле.

Наукова новизна полягає у тому, що нами робиться спроба узагальнити фактичний матеріал про життєпис і громадсько-політичну діяльність українського журналіста Георгія Гонгадзе (1969 – 2000) задля формування методичного інструментарію по вивченню теми на уроках історії в школі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали цього дослідження можуть бути апробовані в навчальному процесі у школі як на уроках історії України та на суспільствознавчих предметах, так і в позакласній роботі вчителя в ході гурткових занять та при підготовці кращих своїх вихованців до олімпіад та конкурсних робіт в системі МАН. В навчальному середовищі у виші, дана тема може бути корисною для подальшого використання при підготовці лекційних і практичних занять з методики викладання історії в школі.

Структура дослідження складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел (69 позицій) та 7 додатків. Загальний обсяг – 87 сторінок, з них основного тексту – 61 сторінка.

Розділ 1. Загиблі журналісти в Україні (1991 – 2025): історія проблеми і сучасний стан

Українська журналістика до 1991 р. – це період відсутності альтернативи цензурі в УРСР. Хоч і в діаспорі активно редагувалась «Свобода», а багато галичан ще мали в пам'яті щоденні випуски «Діла», все ж ідеологія була переможена лише з настанням незалежності. Безумовно, що багато ЗМІ редагувалось ще по старих правилах які були типові для кожної пострадянської держави, все ж формування якісно нової сітки видань – це і було новою особливістю функціонування економіки, яка з планової переходила на ринкові рейки. Не без того, що цей перехід, який розділив українські ЗМІ на державні і приватні став справжньою гонкою за якість, оперативність та масовість охоплення, яку подекуди співробітниками медіа відстоювалось ціною свого життя.

В 1991 – 1996 рр. щорічно в Україні гинуло від 1 – 2 і до 5 – 6 співробітників медіа. Першою гучною смертю з багатьма невідомими був випадок з Мироном Ляховичем зі Львова. Він був редактором місцевої газети «Життя і праця». Він загинув на зламі 1991 – 1992 рр. Точна дата смерті і її обставини досі невідомі. Хто був замовником зникнення журналіста – тим паче невідомо. Більш відомою є доля інших двох львівських журналістів з видання «Красная звезда» — Валерія Глезденьова і Володимира Житаренка. Зокрема, якщо Глезденьов став жертвою бойових дій в Афганістані в 1991 р., то відносно долі Житаренка в роки першої чеченської війни (1994 – 1996) досі конкретики немає. Точно відомо, що це сталося в м. Грозний на території окупованої рф Ічкерії в 1995 р. [33].

З офіційних джерел відомо, що це сталося як наслідок мінометного обстрілу за 6 км від чеченської столиці. По версії МВС України, українського журналіста вбив російський снайпер. Була також і версія журналіста О. Блотського про те, що це був спланований теракт невідомим російським вартовий. Схожим чином загинув Ігор Кузик, якого знайшли мертвим у одному із центральних парків Львова в 1996 р. Попередньо, він перебував у розшуку декілька місяців як безвісти зниклий [3].

Трагічною та досі не з'ясованою є доля Вадима Бойка – депутата 1-го скликання Верховної Ради України. Він був керівником телевізійного проєкту «Молодіжна студія Гарт» та одночасно обіймав посаду заступника голови Комісії ВР України з питань гласності та засобів масової інформації. В. Бойко проводив власне журналістське розслідування про фінанси Комуністичної партії України, які після її заборони Президією ВРУ УРСР (1991 р.) просто зникли. Ймовірно, що журналіст був близьким до цілі, він загинув 14 лютого 1992 р. у своїй квартирі внаслідок вибуху, причини якого слідству встановити не вдалося. Сумнівною виглядає версія про несправність телевізора, адже сусіди свідчили, що бачили невідомих осіб, які шпигували за квартирою журналіста, було зафіксовано підпалені двері квартири. Крім того, відповідно до висновку судово-медичної експертизи, смерть наступила до вибуху. Існують припущення про те, що Вадима Бойка було вбито шляхом удушення чи в інший спосіб [30].

Впродовж 1993-1998 рр. ціла серія вбивств журналістів прокотилася Кримом – у Севастополі та Сімферополі. Так, 29 травня 1993 р. з численними ножовими пораненнями було знайдено поруч із власним будинком редактора сімферопольського видавництва «Таврія» Святослава Сосновського. У листопаді того ж року у Сімферополі посеред вулиці було знайдено редактора газети «Арекет», який помер внаслідок завданої йому черепно-мозкової травми. Внаслідок кульового поранення загинув 15 грудня 1993 р. Андрій Лабезник, який на той час працював у м. Севастополі начальником прес-центру Чорноморського флоту. За кілька місяців – у квітні 1994 р. загинув Володимир Іванов – журналіст часопису «Слава Севастополя», який постраждав через вибух біля сміттевої урни. Троє невідомих осіб, один з яких був у міліцейському однострої, 22 червня 1996 р. вбили у Сімферополі Олександра Мотренка – ведучого «Транс-М-Радіо». Жодна із цих смертей не була випадковою, оскільки кожен із згаданих журналістів вів журналістське розслідування, яке було спрямоване як проти корупціонерів при владі, так і проти представників криміналітету. Те, що провладні структури йшли на тимчасові союзи з криміналом для таких вбивств є доконаним фактом [23].

Чи можна в даний час поновити розслідування та довести чиюсь вину та притягнути до відповідальності, якщо з часу тих убивств минуло понад 30 років? Досить сумнівно, оскільки вийшли строки давності, що з правової точки зору не дає можливості знову розпочати розслідування. Подібна ситуація у справах щодо вбивств не менш як 25-30 журналістів, які працювали у столичних та регіональних виданнях. Зокрема: Юрій Джеджула (м. Київ, 1995 р.), Анатолій Танадайчук (м. Вінниця, 1996 р.), Віктор Фреліх (м. Чернівці, 1995 р.), Петро Шевченко (м. Луганськ, 1997 р.) Альберт Борисов (м. Краснодар, Луганської обл., 1998 р.) та інші. Як бачимо вбивства журналістів відбувалися у різних регіонах України. Ймовірно, що ліквідація журналістів відбувалася не лише через кримінальні та політичні замовлення, а також і з суспільно-політичних мотивів. До прикладу, як було із вбивством Володимира Кательницького та його матері (1997 р.). Правозахисник та релігійний діяч він брав активну участь у розбудові УАПЦ (УПЦ КП), активно захищав Івана Дем'янюка, якого звинувачували у співпраці з нацистами в який насправді не був жодним чином причетний до нацистських злочинів [33].

Значний резонанс викликав також випадок із Мирославою Майорчук (1999 р.), яка була знайдена повішеною. Журналістка була більше відома під своїм псевдо «Чорна». Працюючи на каналі «СТБ» (1996-1999 рр.) та ведучи політичні програми, вона масово викривала топ-корупціонерів, серед яких представники вищих ешелонів влади. Що саме стало причиною її вбивства – до нині залишається загадкою. Версія із самогубством дуже сумнівна, її заперечують спогади її колег про те, що задовго до трагічної події Мирославу шантажували. Заклики президента Л. Кучми до проведення розслідувань на належному рівні, які він виголошував щоразу у час похоронних процесій, так і залишились лише словами [25].

Аналіз подій навколо гучних вбивств та замахів на політиків, громадських діячів та журналістів у період 1999-2005 рр., наштовхує на висновок про те, що Л. Кучма намагався зберегти своє президентське крісло за будь яких умов, навіть ціною людських жертв. Втручання громадськості, події революції Гідності та тривале у часі розслідування вбивства Георгія Гонгадзе – все це поставило питання

розслідування вбивства журналістів на чільне місце у суспільно-політичному житті України та викликало резонанс серед міжнародної спільноти. Однак, навіть це не спинило ні корупціонерів при владі, ні кримінальних авторитетів. У тому ж 2000 р. в Україні загинуло ще кілька журналістів – шукачів істини для народу: Владислав Рябчиков (м. Сімферополь), Юлій Мазур (м. Одеса,) Михайло Капуляк (м. Івано-Франківськ), Володимир Пальчиков (Дніпро), Віктор Романенко (м. Сімферополь) Володимир Смирнов (Миколаїв) [12] та інші.

Якщо ці випадки знищення журналістів були маловідомими для громадян, то вбивство Ігоря Олександрова у м. Слов'янськ Донецької області у 2001 році набуло широкого розголосу. Він був журналістом, керівником телерадіокомпанії «ТОР» у Слов'янську, вів авторську програму «Без ретуші». Незадовго до його смерті в ефірі цієї телепередачі колишні міліціонери розповіли про зв'язки правоохоронних органів та кримінального світу, зокрема, про замовні вбивства бізнесменів на Донеччині, подробиці яких журналіст пообіцяв оприлюднити пізніше. Проте, через його загибель наступна програма так і не вийшла в ефір [17].

Відомо, що близько 7.15 год. 3 липня 2001 р. біля входу в офіс на І. Олександрова напали невідомі, які діяли миттєво, чітко та професійно. Співробітники компанії, які відреагували на шум, застали закривавленого керівника та покинуті нападниками бейсбольні біти. Колеги доправили журналіста до міської лікарні, де він не приходячи до тями, за кілька днів помер [23].

Правоохоронці вперто намагались звинуватити у вбивстві Олександрова місцевого безхатка. Проте у 2003 р. Генеральна прокуратура України заявила про замовний характер замаху, В. Пшонці було винесено догану за службове недбальство. Аж у 2020 році за вироком Луганського апеляційного суду усі фальсифікатори справи 2001 року були покарані – на той час колишні працівники міліції були засуджені до позбавлення волі на терміни від 7 до 13 років. До речі, серед них було засуджено особу за вбивство того самого бездомного Вередюка, на якого слідчі намагалися «повісити» побиття журналіста. Завдяки тиску громадських активістів ще у 2006 р. були затримані та засуджені до 11 років позбавлення волі організатори та виконавці вбивства – бізнесмени брати Рибакі, а

також виконавці злочину – колишні правоохоронці О. Онишко та Р. Турсуно, які отримали по 12 років ув'язнення, та їх співучасник С. Корецький – 2 роки позбавлення волі. Однак, навіть не зважаючи на нечуваний прогрес та засудження виконавців та замовників убивства Олександрова, журналіст Олександр Кульбака ще у 2011 р. заявляв, що реальні замовники цього злочину залишаються на свободі. Йшлося про тогочасних голову Донецької ОДА В. Януковича та прокурора цієї області В. Пшонку [23].

У контексті даної теми не менш резонансним є також вбивство журналіста Михайла Коломійця, який був засновником та редактором інформагентства «Українські новини». Як і Гонгадзе, він зник восени 2002 р. Його тіло знайшли згодом у лісі аж на території Білорусі. Слідчі ГПУ кваліфікували справу як самогубство та згодом її закрили за сплином строків давності. У період з 2001 по 2010 р.р. відбулося ще близько двадцяти вбивств українських журналістів як на території України, так і в гарячих точках на Близькому Сході. Загалом журналісти гинули і через свої розслідування, і за випадкових обставин. Зокрема, у випадку з В. Чорноволем (1999 р.) та його прес-секретарем, застосовано практику «випадкового» ДТП. Ймовірно, що були факти реальних нещасних випадків чи збігу обставин. Однак, до прикладу, обставини загибелі інших журналістів: Вадима Гудика у 2006 р. у середмісті Білої Церкви, Норіка Ширіна в дворі власного будинку у Криму – свідчать про те, що замовні вбивства нікуди не зникли [12].

Варто зазначити, що за час президенства В. Ющенка (2005-2010 рр.) відбулося ряд позитивних змін, пов'язаних із забезпеченням свободи слова, що сприяло формуванню громадянської свідомості. Однак, після обрання президентом В. Януковича, представники влади повернулися до своїх співпраці з криміналітетом та усунення «незручних» журналістів. Про що свідчить, до прикладу, загадкове зникнення у 2010 р. журналіста, головного редактора газети «Новий стиль» Василя Климентієва з Харкова. Його видання друкувалося малим тиражем, у продаж не надходило, а поширювалося здебільшого серед харківських чиновників та силовиків, про зловживання та корупцію серед яких і писав Климентієв [16, с. 448-449].

Часто головними «героями» його журналістських розслідувань були тодішні очільних харківської міліції Станіслав Денисюк та заступник прокурора міста Сергій Хачатрян. 11 вересня 2010 р. В. Климентієв безслідно зник, головного викривача кримінальних схем та інших проблем міста Харкова прибрали [33].

Справу про зникнення харківського журналіста розслідувало головне слідче управління МВС під контролем ГПУ. На початку розслідування було висунуто вісім версій злочину, зокрема: інсценізація викрадення та вбивство через борги. Проте, домінуючою була версія про вбивство через його журналістську діяльність. ГРУ повідомляла, що у 2010 р. у цій справі було допитано близько 500 свідків, проведено 45 різних експертиз. Для допиту викликали навіть Денисюка та Хачатряна, однак їхня причетність до викрадення Климентієва не доведена [28]. У 2012 р. у вбивстві журналіста було обвинувачено колишнього міліціонера А. Козара, екстрадиція якого на даний час не можлива [19].

Серед низки вбивств під час Революції Гідності у 2014 р. одним із перших гучних випадків стала загибель журналіста, кореспондента газети «ВЕСТИ» В'ячеслава Веремія. Він був серед тих відважних патріотів, які вирішили висвітлювати події Євромайдану, перебуваючи особисто в епіцентрі протистояння з «беркутівцями». Під час вибуху світлошумової гранати 19 січня 2014 р. він отримав поранення ока, переніс операцію і понад три тижні не зміг виходити на роботу. 18 лютого В. Веремія працював в офісі, працював над випуском газети до опівночі [28].

Повертаючись тієї ночі після роботи додому на таксі, журналіст помітив на розі вулиць Володимирської та Великої Житомирської озброєних чоловіків, схожих на тітушок і вирішив їх сфотографувати. Однак, він не дотримався безпеки зйомки – його помітили. Невдоволені такою спробою журналіста нападники порошили авто та намагались захопити усіх пасажирів таксі. Сам В. Веремій був побитий і отримав кульове поранення в спину. Інцидент відбувався за присутності працівників міліції, які не втручалися. До ранку Веремій помер в лікарні. Проведене розслідування не було ефективним, більшість фігурантів справи не отримали відповідного покарання, до речі, цим була стурбована місія ОБСЄ [9].

Головний виконавець вбивства Д. Алієв у 2015 р. під Горлівкою, перебуваючи у лавах бойовиків ДНР, інший фігурант справи – Юрій Крисін був покараний аж у 2021 р. [18]. Були й інші випадки загибелі журналістів, пов'язані вже із воєнними подіями. Так, у 2014 р. досить скандальними був випадок загибелі італійського журналіста Андреа Рокеллі разом з перекладачем російським журналістом Андрієм Мироновим в зоні АТО. Інший іноземець – французький фотограф і кореспондент Вільям Рогелон, який вижив після мінометного обстрілу автомобіля під Слов'янськом, впродовж усього часу, коли тривало міжнародне розслідування, неодноразово змінював свої свідчення про подію – то заявляв, що не знає хто саме їх обстріляв, то звинувачував у обстрілі українських солдатів. Ймовірно, що його свідчення були змінені через підкуп російськими спецслужбами. У 2019 р. до 24 років позбавлення волі було засуджено громадянина України та Італії, сержанта Національної Гвардії України Віталія Марківа, який дійсно служив на тій ділянці фронту, де сталась трагедія з іноземними журналістами, але він не мав жодного відношення до справи. Завдяки активній боротьбі громадськості та української влади за свого громадянина в Італії, італійське правосуддя здалось. У 2021 р. В. Марків був виправданий та звільнений з під варти, повернувшись до України відновив службу у Нацгвардії [31].

Натомість, міжнародна спільнота, здавалося, що не помічала фактів загибелі українських кореспондентів з початку війни у 2014 році. Так, під час артобстрілу на Донбасі 4 вересня 2014 р. загинув Олег Задоянчук, який до служби в зоні АТО працював репортером «Укрінформу». 19 жовтня 2014 р. загинув у лавах добровольчого батальйону «Айдар» Віктор Гурняк, колишній очільник відомого фотоагенства LUFA, позаштатний співробітник УНІАН та іноземних медіа: Insider, Reuters. Смертю хоробрих поліг 28 січня 2015 р. під час бою поблизу Донецького аеропорту Олександр Черніков, який до війни також працював кореспондентом у різних вітчизняних виданнях. Усі троє журналістів були посмертно нагороджені орденами «За мужність» III ступеня [19].

Журналіст видання Міністерства оборони України «Бриз», капітан-лейтенант Дмитро Лабуткін загинув 16 лютого 2015 р. у боях під Дебальцевим. Його також

помертно нагородили орденом Богдана Хмельницького III ступеня та присвоїли звання капітана третього рангу. У липні 2016 р. Д. Лабуткіну указом Президента України було присвоєно звання Героя України помертно. Саме у день його загибелі, починаючи з 16 лютого 2018 р. українці відзначають день вшанування полеглих у боях за Україну українських журналістів [23].

Варто також згадати і про фотокореспондента часопису «Сегодня» Сергія Ніколаєва, який постраждав ще у 2013 р., – на нього було скоєно напад працівниками міліції на початку подій на Майдані Незалежності. Під час обстрілу с. Піски 28 лютого 2015 р. С. Ніколаєв загинув, журналіст був у бронежилеті із написом «ПРЕСА». За свою професійну діяльність та мужність С. Ніколаєв був помертно нагороджений орденом «За мужність» III-го ступеня та званням Героя України (2015 р.) [19].

Одним з найбільш резонансних вбивств у 2015 р. була ліквідація, ймовірно російськими спецслужбами, проросійського журналіста Олеса Бузини. Він був псевдонауковцем, бо фальсифікував історичні факти, працюючи на різних медіа-майданчиках, зокрема, і на телеканалі Інтер. Незадовго до вбивства, він звільнився з посади шеф-редактора «Сегодня», ймовірно готуючись емігрувати. О. Бузина був розстріляний біля свого будинку у м. Києві чотирма влучними пострілами з пістолета вдень 16 квітня 2015 р. За звітом міліції, двоє нападників були у масках, з місця події вони зникли на автомобілі «Ford Focus» синього кольору з іноземними номерними знаками. Українське керівництво оцінило дану подію як провокацію країни-агресора. Того ж дня в росії оголосили про політичний характер вбивства Бузини. Таким чином, замовники у непрямій формі визнали свою вину. Дана акція, на думку політолога Тараса Березовця, це – спроба розхитати українське суспільство лозунгами та ідеями «руського міра» [28].

Найпомітнішим вбивством іноземного журналіста в Україні до 2022 р., ймовірно, була загибель білоруського опозиціонера та журналіста Павла Шеремета, який загинув внаслідок підриву авто у центрі Києва 20 липня 2016 р. У перші роки розслідування не було ніякого прогресу, тому у поліції заявляли, що вбивство П. Шеремета здійснено командою професійних кілерів [24].

На це також вказували і обставини справи: до вбивства за журналістом ретельно стежили, вибуховий пристрій був дистанційно керованим та виготовлений із військової міни, його встановленням та активацією займалися різні виконавці з чітко розділеними ролями [32].

У вбивстві Шеремета звинувачують українських військових і волонтерів. На даний час справа знаходиться у суді та її розгляд призупинено на прохання захисту обвинувачених, оскільки двоє фігурантів – Андрій Антоненко та Яна Дугарь служать у війську. А третя фігурантка справи Юлія Кузьменко волонтером виїжджає у прифронтові зони як лікарка. Потерпіла сторона також підтримала відкладення розгляду через те, що їх адвокат також служить у ЗС. Ймовірно, справу розглядатимуть після закінчення війни [24].

У випадку із замахом на вбивство журналіста Аркадія Бабченка, українські правоохоронці спрацювали на випередження. Про замах на колись російського, а нині українського журналіста А. Бабченка у Києві писало чимало вітчизняних та зарубіжних медіа, навіть були надруковані некрологи 29 травня 2018 р. Проте, 30 травня 2018 р. у ЗМІ несподівано з'явилася сенсація – журналіст А. Бабченко живий та взяв участь у прес-конференції за участі голови СБУ В. Грицака. З'ясувалося, що службою безпеки було проведено успішну спецоперацію, підготовка до якої тривала понад два місяці, і до якої була залучена також і можлива жертва. Відбулося затримання російських агентів та найманого вбивці, послуги якого коштували для росії 40 тисяч доларів США [39].

Також у 2018 р. значного резонансу набула справа щодо замаху на життя херсонської громадської активістки, журналістки Катерини Гандзюк, яку 31 липня облили сірчаною кислотою у дворі власного будинку. К. Гандзюк активно проводила громадські розслідування щодо незаконного захоплення земель та заволодіння майном кількох підприємств, зокрема, з іноземним капіталом, на території Херсонщини. Відповідно до розслідувань до фактів рейдерства були причетні окремі херсонські чиновники [36].

Спочатку справу кваліфікували як звичайне хуліганство, але під тиском активістів було перекваліфіковано на замах з метою вбивства. Слідством

висувалися версії та мотиви злочину: від побутового конфлікту до діяльності К. Гандзюк як журналіста. Однак, постраждала не довіряла слідству у її справі, оскільки вважала, що працівники поліції також були причетними до замаху. Наприкінці серпня, слідство оголосило про затримання інших підозрюваних у справі. Впродовж осені 2018 р. пройшло кілька акцій на захист журналістки з вимогою покарати реальних винуватців. На превеликий жаль, К. Гандзюк не дочекалась справедливих розслідування – вона померла від отриманих травм 4 листопада 2018 р. у Києві [31].

Ситуація навколо розслідування злочину стосовно К. Гандзюк неодноразово змінювалася. Одразу після нападу поліцейські затримали безробітного мешканця м. Херсон С. Новікова, заявивши, що це він виконавець злочину. Згодом Новікова відпустили, з'ясувалося, що він жодним чином не причетний до справи. Водночас громадські активісти посилювали критику поліції через непрофесійність у розслідуванні. Восени 2018 р. було затримано нових підозрюваних – п'ятьох учасників АТО, але залишалися невідомими замовники нападу на активістку. Через рік було засуджено цих п'ять осіб, які визнали свою вину та отримали порівняно не великі строки тюремного ув'язнення. До прикладу, організатор нападу С. Торбін засуджений до 6,5 років позбавлення волі, М. Грабчук, який особисто вилив кислоту на журналістку, – 6 років. Цікаво, що після повномасштабного вторгнення засуджені добровільно долучилися до українського війська. У той же час пошуки замовників продовжувалися [36].

У лютому 2019 р. слідством було заарештовано тоді вже колишнього голову Херсонської обласної ради В. Мангера, якого запідозрили у «замовленні» нападу на К. Гандзюк через неприязне ставлення до неї. На час вбивства Мангер був найвпливовішим політиком в області. Інший замовник нападу встиг втекти за кордон, його – кримінального авторитета О. Левіна на прізвище «Москал» – було оголошено в розшук. Та через рік його знайшли в Болгарії, злочинець змінив не лише ім'я, а й зовнішність, намагаючись уникнути екстрадиції до України. Але це йому не допомогло [31].

Зрештою О. Левін опинився в українській тюрмі. Через майже три роки розгляду справи, суд засудив В. Мангера та О. Левіна до 10 років позбавлення волі. Обоє було визнано винними у організації та замовленні умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілої та мало характер особливого мучення. Станом на лютий 2025 р. справа про вбивство К. Гандзюк розглядалася Київським апеляційним судом за скаргою обвинувачених Мангера та Левіна, які на думку адвоката потерпілих, затягують час, намагаючись відвернути справедливе покарання [31].

У 2019 р. відбувся замах на журналіста, блогера та громадського діяча з м. Черкаси Вадима Комарова. Він вів власні розслідування щодо корумпованих представників поліції та суддів у Черкасах та області. Тривалий час В. Комаров був на громадських засадах радником мера м. Черкаси. Його розслідування були успішними. Так, ще у 2016 р. ним було розкрито низку квартирних афер та махінацій, які гучно потрясли місто. Як наслідок – у вересні 2016 р. у нього стріляли невідомі особи, ймовірно, намагаючись залякати. У 2017 р. було вчинене побиття активіста. 4 травня 2019 р. невідома особа вчинила напад на журналіста, внаслідок якого Комаров отримав тяжкі тілесні ушкодження, від яких після 46 днів перебування у комі, помер. Перед смертю, журналіст писав у соцмережах пости про бунти у черкаській колонії, про факти корупції в пенітенціарній системі області. За роки слідства, було опитано тисячі свідків, навіть складено фоторобот нападника, але досі не має позитивних результатів у справі [28].

З початком повномасштабного вторгнення українські та іноземні журналісти безстрашно виконують свої професійні обов'язки, навіть на передовій. На жаль, чимало з них загинули. У перші дні війни – станом на 13 березня 2022 р., фонд «Справедливість для журналістів» (JFJ) задокументував щонайменше 35 атак на журналістську діяльність [10].

Напади на журналістів скоєні окупаційними військами, встановити винних осіб практично не можливо. Першою жертвою російських військ з числа журналістів став Віктор Дудар, який загинув у перший тиждень війни під час оборони Миколаєва. Загибель українського телеоператора каналу «Live» Євгена

Скакуна було підтверджено знайденим його посвідченням під час бомбардування телевежі у Києві 2 березня 2022 р. Його вбивство було засуджене навіть на рівні ЮНЕСКО [33].

Значного резонансу набули й інші факти загибелі медійників. Серед них: вбивство фотокореспондента Максима Левіна, матеріали якого публікувались не лише в українських виданнях, а також на Радіо Свобода, BBC, Wall Street Journal, Time та інших. За верифікованими даними Національної спілки журналістів України та Міжнародної федерації журналістів (станом на 20 березня 2025 р.) з початку повномасштабного вторгнення окупанти вбили щонайменше 117 медійників. Серед загиблих – 18 осіб, які виконували професійні обов’язки, серед них 7 іноземців; 10 журналістів – цивільних жертв; 89 представників медіа, які мобілізувалися до лав Збройних Сил України. Першими загинули: український журналіст інформаційного видання «Навколо тебе» Шакіров Ділербек, який був розстріляний із автоматичної зброї в Зеленівці Херсонської області 26 лютого 2022 р., та український фотограф, відеоблогер Гуденко Ігор, який зник під час обстрілу у Харкові 26 лютого 2022 р., його тіло знайшли наступного дня [16].

Вже у 2025 році загинули 5 медійників, зокрема: Бендіков Дмитро, випусковий редактор TSN.ua, військовослужбовець Третьої окремої штурмової бригади, загинув 18 березня 2025 р. під час виконання бойового завдання на Луганщині. Нещодавно, 24 квітня 2025 р., стало відомо, що серед повернутих у лютому 2025 р. на батьківщину тіл українців, які загинули у російському полоні, була і журналістка Вікторія Рощина. Вона вела репортажі про життя з окупованих територій, правдиві свідчення журналістки не подобалися країні-агресору. У полоні її закатували до смерті. За даними Офісу генпрокурора, за результатами проведеної судово-медичної експертизи на тілі загиблої В. Рощиної були виявлені численні ознаки жорстокого поводження та катування [20].

Отже, проблема політичних вбивств журналістів є давня. Починаючи з 1991-го рр. в Україні загинуло понад 200 медійників. Зауважимо, що якщо до 2014-го ця проблема була внутрішня, то з початку російської агресії вона трансформувалась у міжнародну і потребує більшої уваги світу для встановлення справедливості.

Розділ 2. Життєвий шлях і професійна спадщина Георгія Гонгадзе

Факти, викладені у попередньому розділі даної роботи свідчать про те, що процес становлення України як незалежної правової держави, відбувається ціною значних жертв, загибелі людей, зокрема і журналістів. Професійна діяльність, чесне та добросовісне виконання своїх обов'язків, гласність та спроби викривати злочинців та корупцію – все це часто ставало фатальним вироком для журналістів. Не всіх із них навіть вдалося знайти, не всі злочини проти них розкрито. Проаналізовані нами випадки свідчать про те, що кожне умисне вбивство журналіста мало конкретну мету, зазвичай – приховати правду, залякати інших. Версії щодо випадкового вбивства, про побутові причини або пограбування, які висувало слідство свідчили, очевидно, про намагання приховати реальні мотиви та причини фізичного знищення журналістів, що може свідчити про діяльність як окремих працівників правоохоронних органів так і системи влади загалом, спрямованої на покривання винних. Так само нині діє і країна-агресор.

Припускаємо, що тема вбивств журналістів в Україні (з 1990-х рр.) могла б залишатись без належної уваги та розголосу, якби не одна ситуація, яка стала своєрідною «точкою біфуркації» для президентства Л. Кучми, який на думку окремих політологів, міг би стати «Лукашенком» в Україні.

Звичайно, що є різні точки зору стосовно причин краху політичної кар'єри Кучми. До прикладу, є чимало прихильників версії про кризу через вбивства донбаських бізнесменів та В. Гетьмана бандою Кушніра «Матроса». Їх трактують як засоби війни дніпропетровського та донецького кланів за місця у бізнесі, вищих ешелонах влади та за регіональний вплив. Ймовірно, що ці вбивства протягом 1996-1999 рр. затримали просування «донецьких», хоча, певним чином, таку тезу заперечує перебування В. Януковича на посаді голови Донецької ОДА та прем'єр-міністра до 2005 р., а також посилення позицій регіонала М. Азарова в урядових колах [56, с. 17].

Однак, справжня експансія «донецького клану» стала можливою лише після перемоги Януковича на президентських виборах (2010 р.). Повертаючись до подій кінця 1990-х рр., стає зрозуміло, що для збереження Л. Кучмою своєї влади на виборах (1999 р.), була потреба в усуненні найсильнішого конкурента, яким на той час був В. Чорновіл. Щоправда, був й інший кандидат – нині покійний Є. Марчук, який обіймав посади керівника СБУ та прем'єр-міністра України на початку 1990-х рр. Проте, саме політичним опонентом для Кучми був В. Чорновіл, на якого і зосередили свою «увагу» члени «дніпровського клану» [7].

В. Чорновіл у своїй політичній діяльності, зокрема, як депутат ВРУ, намагався діяти в інтересах українців. Він багато виступав публічно, працював в округах, здійснював робочі поїздки в усі куточки України. Частим гостем В. Чорновіл був і на Прикарпатті. Кумир мільйонів, він збирав під час своїх виступів цілі стадіони прихильників, розповідав про свої ідеї щодо побудови держави, ділився політичними поглядами та планами на майбутнє. Поразка на виборах у 1991 р. його не зламала – він прийняв рішення йти на чергові вибори у 1999 р. [4]. У контексті даної роботи слід зауважити, що до початку активної політичної кар'єри, основною діяльністю В. Чорновола була журналістика та публіцистика. А тому звернення до обставин його загибелі є важливою частиною у цій роботі.

Повертаючись з чергової зустрічі із виборцями на Кіровоградщині, В'ячеслав Чорновіл разом із водієм Євгеном Павловим потрапили у ДТП близько півночі 25 березня 1999 р., яке сталося внаслідок зіткнення із вантажівкою. Чорновіл та Павлом загинули, вижив прес-секретар політика Дмитро Понамарчук, який на момент зіткнення знаходився на задньому сидінні та отримав тяжкі травми. Водій грузовика В. Куделя та двоє пасажирів зерновоза не постраждали, хоча зіткнення було такої сили, що автомобіль політика «Toyota» змогли витягнути з-під причепа лише за допомогою спецтехніки. Одразу після трагедії посадовці міліції заявили, що це була звичайна аварія, відкидаючи версії про замовне вбивство. За офіційною версією слідства, водій КамАЗа, виконуючи поворот у невстановленому місці, став винуватцем ДТП [21].

Водій «Toyota» перевищив дозволenu швидкість, чим також порушив правила дорожнього руху. І хоча у справі було багато невідповідностей та неточностей, її закрили у червні 1999 р. Соратники В. Чорновола від початку були упевнені, що сталося політичне вбивство, вказуючи на неефективне розслідування, знищення документів та відмову у допиті свідків. І хоча у 2000-х слідство кілька разів відновлювали, версію про нещасний випадок – ДТП, так і не було спростовано. Загалом, загибель Чорновола не розслідувалася як убивство. У 2009 р. народні депутати Я. Кендзьор та І. Стойко, посилаючись на свідчення вцілілого Пономарчука та інших свідків ДТП, заявили, що В.Чорновіл та його водій одразу після зіткнення були ще живі. Однак, за їх версією, машину на місці пригоди оглянули невідомі особи, які «добили» ще живих постраждалих, що підтверджують сліди на голові від кастетів. Ймовірно, щоб перевірити ці заяви, у 2011 р. слідчими було проведено ексгумацію тіл Чорновола та Павлова. Пізніше у генпрокуратурі заявили, що проведеною судово-медичною експертизою не виявлено травм, не пов'язаних із аварією [4].

Досі загибель В. Чорновола є однією з найзагадковіших у переліку справ з розслідувань політичних вбивств. Видається дивним той факт, що ніхто не акцентує увагу на замаху на вбивство прес-секретаря загиблого політика Д. Пономарчука, який у своїх інтерв'ю та свідченнях подає відомості, які чомусь не враховує слідство. Також, у березні 2021 р. Я. Тракало, який на той час обіймав посаду заступника директора департаменту МВС з комунікацій із ЗМІ, коментуючи стан розслідування справи стосовно загибелі В. Чорновола для видання «Українська правда» зазначив, що комплексна комісійна судово-медична, автотехнічна та транспортно-трасологічна експертиза дійшла висновку, що потерпілий був смертельно травмований у результаті ДТП. При цьому, з його слів підтверджень інших версій загибелі В. Чорновола досі немає. Стосовно версії про отримання додаткових ушкоджень кастетом, як повідомив посадовець, як не підтвердженого так повністю і не виключено. Така «двобічна» позиція не наближає до встановлення істини [21].

Важливо, що гідно з опитуванням, проведеним у 2021 р. фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова, наші співвітчизники вважають, що саме Чорновіл зробив найбільше для захисту та представлення інтересів українців серед громадських діячів з часу проголошення незалежності України [06].

Значний суспільно-політичний резонанс навколо загибелі В. Чорновола запустив своєрідну «міну» сповільненої дії у процесі відсторонення від влади Л. Кучми та його режиму. На фоні передвиборної кампанії загибель В. Чорновола була дещо «приглушена», але інше політичне вбивство журналіста Георгія Гонгадзе спричинило не менший розголос та реакцію громадянського суспільства.

Свій життєвий та професійний шлях молодий журналіст українсько-грузинського походження розпочав у Тбілісі, де народився 21 травня 1969 р. Навчання у Тбіліському державному інституті іноземних мов було перерване службою в радянській армії – в обмеженому контингенті радянських військ у Афганістані (1987-1989 рр.). Демобілізувавшись, восени 1989 р. він продовжив навчання за спеціальністю вже у Львові – в ЛНУ ім. Франка. У 1991 р. Г. Гонгадзе повернувся у Грузію, де працюючи журналістом, активно висвітлював військовий конфлікт у Абхазії (1992-1993 рр.). Приймаючи участь у конфлікті на боці урядових військ, він відзняв кілька документальних фільмів, які також транслювалися і на українському телебаченні [29].

Далі було повернення до України, робота у Львові. Його творчий потенціал шукав ширшого застосування, тому не дивно, у разом з дружиною Мирославою вони у 1995 р. подалися до столиці. У Києві у Георгія відбувся стрімкий кар'єрний ріст. Він працював на радіо та телебаченні (СТБ), був також прес-секретарем Наталії Вітренко, зокрема, під час президентської кампанії 1999 року, яку активно коментував, ведучи авторську програму «Перший тур з Георгієм Гонгадзе» на радіо «Континент». Починаючи з жовтня 1999 р., на адресу журналіста почали надходити телефонні дзвінки та листи з погрозами фізичної розправи. Не задовольняючись наявними комунікаційними можливостями та цензурою, що тоді існувала у медійному просторі, Г. Гонгадзе стає співзасновником видання «Українська

правда» (квітень 2000 р.), у якому головний акцент вже тоді ставився на інтернет-ресурси. Якщо на початку роботи щоденна відвідуваність сайту УП була лише 3000 користувачів, то після кількох подій у серпні-вересні 2000 р. – понад 80 тис. [23].

До нині УП є одним з найвідоміших мережових ЗМІ, яке забезпечує авторські розслідування щодо фактів корупції та зловживання владою, розміщує відверті інтерв'ю не лише політиків і не лише в Україні. До прикладу, у перший день повномасштабної війни її сайт відвідало 7,4 мільйона читачів, на даний час «Українську правду» читає близько мільйона людей щодня [07].

Активна журналістська діяльність, громадянська позиція, зокрема публікація викривальних матеріалів про осіб, наближених до президента Л. Кучми, поставили під загрозу життя Г. Гонгадзе. З червня 2000 р. він все частіше помічав, що за ним стежать невідомі особи як булі офісу, так і біля дому. У нього була надія на захист – у липні Гонгадзе звернувся з листом до генпрокуратури. У зверненні він повідомив про те, що його переслідують невідомі особи, вказавши номер авто та надавши опис таких осіб, вимагаючи проведення розслідування. Генпрокуратура перенаправила його звернення до столичної міліції. Слідство було проведено недбало, навіть стосовно номерних знаків автомобіля переслідувачів поліцією було заявлено, що вони були зняті з реєстру у 1999 р., тому встановити власника машини не вдалося. Ймовірно, що вже тоді розслідування звернення журналіста керувалося з Банкової [24].

Георгій Гонгадзе загадково зник ввечері 16 вересня 2000 р. у Києві. Близько 22.30 год. Він пішов додому з квартири головної редакторки «Української правди» Олени Притули. Її помешкання часто слугувало офісом для роботи редакції. Поліція вела безрезультатні пошуки журналіста аж до 2 листопада, коли у Таращанському лісі, що біля 100 км від Києва, було знайдено обезголовлений труп, що ймовірно належав Гонгадзе. Офіційно було визнано, що знайдене тіло належить Георгію, лише 3 вересня 2002 р. Рештки голови вбитого журналіста були віднайдені ще через 9 років. Ймовірно, що справа Г. Гонгадзе стала б такою ж забуттю, як і наведені нами інші справи загиблих журналістів у 1991-1999 рр., якби не скандал

із «плівками Мельниченка», на які майор Мельниченко таємно записав розмови тодішнього президента Л. Кучми з керівниками силових структур [26].

У розмовах неодноразово згадувався і ненависний Кучмі журналіст Гонгадзе, якого треба було «прибрати». Окрім плівок, достовірність яких часто ставили під сумнів, доказом існування конфлікту Кучма-Гонгадзе були програми журналіста на телебаченні в 1999-2000 рр. 28 листопада 2000 р. очільник соцпартії Олександр Мороз публічно заявив, що у нього є записи розмов, які доводять причетність до вбивства Гонгадзе керівників держави та силових структур. Йшлося про згадані «плівки Мельниченка», а розмови велися між Л. Кучмою та міністром внутрішніх справ Ю. Кравченком та головою СБУ Л. Деркачем. Звичайно, що Л. Кучма звичайно всі звинувачення відхилив, а обидва керівники силових структур були усунуті з посад та переведені на іншу роботу [29].

Зважаючи на наявність таких скандальних, хоча і не прямих, доказів, як звукозапис справа Гонгадзе викликала не лише суспільний резонанс, а підняла громадян на акції протестів «Україна без Кучми», які тривали з 15.12.2000 р. до 09.03.2001 р. Протестувальники вимагали не лише проведення належного розслідування у справі вбивства Г. Гонгадзе та справедливого покарання винних, але й відставки уряду та президента. Влада пішла на поступки лише частково – у лютому 2001 р. було відкрито кримінальну справу за фактом умисного вбивства. Аж у жовтні 2003 р. було затримано головного підозрюваного, яким виявився генерал МВС О. Пукача, ця подія стала приводом для заяви у ЗМІ тодішнього генпрокурора С. Піскуна, що розслідування справи щодо вбивства Г. Гонгадзе підходить до завершення. Однак, таке поворот подій викликав незадоволення у Л. Кучми. Як наслідок – С. Піскун та його заступник В. Шокін указом Президента від 29 жовтня 2003 р. були звільнені із займаних посад. Того ж дня підозрюваного Пукача було звільнено під варти та відправлено у відставку. Перемога Помаранчевої революції дала можливість відновити розслідування у грудні 2004 р., С. Піскуна було поновлено у посаді. Навесні 2005 р. сам президент В. Ющенко оголосив у ЗМІ про затримання вбивць Гонгадзе [52].

Тоді ж – навесні 2005 року відбулися події, які кардинально змінили хід розслідування справи. 3 березня 2005 р. у ЗМІ з'явилася заява генпрокурора про намір провести судовий допит головного свідка у справі та ймовірного організатора вбивства журналіста – колишнього міністра внутрішніх справ Ю. Кравченка. Але допит не відбувся, бо наступного дня – 4 березня 2005 р., Кравченка знайшли застреленим на дачі поблизу Києва. Загибель экс-міністра намагались сфальсифікувати як самогубство, навіть знайшлася передсмертна записка, яка, як з'ясувала почеркознавча експертиза, була написана не Кравченком. Сумніви викликали також і пізніші свідчення С. Піскуна про те, що він на сто відсотків був упевнений, що Ю. Кравченко застрелився. Таку думку поширювали у ЗМІ, наприклад, автори «Історичної правди» (2012 р.), вважали, що не лише Ю. Кравченко вчинив самогубство, а й Г. Кирпа (2004 р.), які застрелилися ніби то за «кодексом честі» офіцерів, як через власний провал, так і через поразку «кучмістів» в Україні [1].

23 серпня 2005 р. Указом Президента В. Ющенка Георгію Гонгадзе було присвоєно звання героя України (посмертно), нагоду вручили вдові Георгія – Мирославі Гонгадзе у м. Києві лише в 2016 р. [15].

Слідство у справі Г. Гонгадзе тривало далі аж до 2013 р., за цей час було арештовано та засуджено головних виконавців вбивства. А саме: 15 березня 2008 р. Протасова М. засуджено до 13 років позбавлення волі, В. Костенка та О. Поповича – до 12 років кожного; у 2013 р. засудили колишнього генерала О. Пукача до довічного позбавлення волі. Пукач у суді свою вину визнав частково, підтвердивши отримання вказівки щодо ведення спостереження та викрадення Гонгадзе, однак удушення журналіста, яке стало причиною смерті, назвав нещасним випадком. Цікаво, що у 2011 р. відбулися допити навіть тоді вже колишнього президента Л. Кучми, але всі обвинувачення з нього було знято восени того ж року. Багато галасу було довкола відмови Мельниченка свідчити на суді, адже цим він позбавив можливості використання як доказів своїх компрометуючих плівок [29].

Поховали Георгія Гонгадзе аж 22 березня 2016 р. на території церкви Миколи Набережного (ПЦУ) у Києві, парафіянином якої був покійний. У травні 2019 р. з нагоди святкування 50-ї річниці від дня народження Георгія, його колеги та однодумці заснували премію Гонгадзе, яку щороку присвоюють 21 травня – на день його народження. Адвокат родини Гонгадзе Тетяна Костіна у 2020 р. заявила про те, що свідчення О. Пукача це набагато цінніший доказ для провадження слідства проти В. Литвина та Л. Кучми, ніж були, на її думку, плівки Мельниченка, сфабриковані ФСБ. Проте, жодного руху у даному напрямку не зроблено [34].

Загалом, якщо прослідкувати хронологію ведення розслідування у справі спочатку зникнення, а потім вбивства Георгія Гонгадзе, яка розтягнута у часі на чверть століття, очевидним стає висновок про те, що навіть зміна влади в Україні, не дала можливості не лише для проведення об'єктивного слідства та справедливого суду, але й для доступу громадськості та навіть рідних до всієї правди, до того, що таки було встановлено та доведено у суді. Відомості про хід слідства, обвинувачення та покази фігурантів справи ми можемо дізнатися хіба що із коротких заяв представників влади, адвокатів та іншої інформації, яку по крупинках збирають журналісти.

При підготовці даної роботи ми намагалися знайти першоджерела, які б пролили світло на всі обставини справи. Для цього найпростіше було б прочитати текст вироку суду. Однак, при зверненні до офіційного сайту Судової влади України «Єдиний державний реєстр судових рішень», вдалося встановити наступне. Відомо, що вирок О. Пукачу у справі про вбивство Г. Гонгадзе було винесено Печерським районним судом міста Києва 29.01.2013 р. ЗМІ також повідомляли про те, що засуджений не погодився з вирокком суду, заявивши, що вирок буде йому зрозумілим тоді «коли у цій клітці зі мною будуть Кучма і Литвин». Окрім того, він відмовився спілкуватися з журналістами, єдине про що він повідомив їм було наступне: «Я все говорив під час слідства і під час суду. Але правду в цьому залі хотів знати тільки Федур (адвокат Лесі Гонгадзе). Ні Мельниченко з Америки, ні Піскун, а тільки Федур. Тому запитайте про мотиви вбивства у Литвина і Кучми» [47].

Ймовірно через те, що свідчення О. Пукача, а можливо й інших понад двох десятків свідків, були небезпечними для представників вищих ешелонів влади, хоча і колишніх, дану кримінальну справу за рішенням суду слухали у закритому режимі, окремі матеріали справи були засекречені ще з квітня 2011 р. У справі було допитано понад два десятки свідків [8].

З квітня 2011 і до квітня 2025 рр. минуло 14 років, за цей час відбулася не лише зміна влади, а й Революція Гідності, триває російсько-українська війна, українське суспільство кров'ю виборює своє право на демократію та незалежність, але справа про вбивство Г. Гонгадзе і досі залишається засекреченою.

Відповідно до відкритих відомостей Єдиного реєстру судових рішень 29.01.2013 року Печерським районним судом м. Києва було постановлено лише два вироки у кримінальних справах. Одна із справ кваліфікувалася як «Злочини проти власності; Шахрайство» [46], інша за № 1-368/11, ймовірно, стосовно вбивства Г. Гонгадзе, значиться як «Злочини у сфері службової діяльності; Зловживання владою або службовим становищем». Однак, навіть із знеособленим текстом цього судового рішення не можливо ознайомитися. Замість нього розміщено таке: «Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень» [45].

Пунктом 4 частини 1 статі 7 вказаного закону передбачено, що у текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, не можуть бути розголошені, зокрема, такі відомості: «інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися у закритому судовому засіданні» [48].

І це попри те, що вдова журналіста Мирослава Гонгадзе ще у 2011 р. вимагала, щоб судовий процес над О. Пукачем, який тоді давав свідчення у справі про вбивство Г. Гонгадзе, розсекретили й зробили відкритим. На її думку, закрита форма процесу не дає можливості ані родичам, ані суспільству дізнатися повну правду не лише про те, що відбувалося тоді у Таращанському лісі, а й те – хто саме стоїть за цим убивством [13].

Проблема полягає також у тому, що нині відповідно до законодавства не існує ні строків давності для засекречених судових рішень, ні процедури їх розсекречення [7].

Виникає питання, що це: необхідна міра для захисту інтересів та безпеки держави, нерозголошення таємниці слідства чи банальна корупція та можливість залишатися невідомими та, відповідно, не покараними для представників влади?

Єдиним документом, який ми можемо дослідити у справі про вбивство Г. Гонгадзе є рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) від 08 листопада 2005 року у справі «Гонгадзе проти України», яке відповідно до норм міжнародного права Україна оприлюднила на офіційному сайті Верховної Ради [51]. Однак, розпочати дослідження вказаного рішення ЄСПЛ необхідно з інших міжнародних документів, які мали безпосередній вплив на хід розслідування справи щодо вбивства Г. Гонгадзе.

Якщо коротко переглянути хронологію подій щодо ходу розслідування, то ми побачимо, що слідчі дії відбувалися лише після чергових протестів та вимог громадськості в Україні, завдяки сміливості та наполегливості родичів загиблого – дружини та матері, а також відповідної реакції у зарубіжних ЗМІ та на вимогу міжнародних організацій, зокрема, парламентської асамблеї Ради Європи. Так, за зверненням Мирослави Гонгадзе 25 січня 2001 р. ПАРЕ було прийнято Резолюцію 1239 (2001) «Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні» [50].

Україна як країна – член Ради Європи з 1995 р. приєдналася до організації та виконує її Статут, що зокрема, передбачає виконання нею рішень ПАРЕ. Адже документи, що приймаються ПАРЕ це – настановами для Комітету міністрів Ради Європи, а також національних урядів, парламентів, політичних партій, інших важливих для суспільства установ. За ініціативою Асамблеї розроблено чимало міжнародних договорів, відомих як європейські конвенції, а також інші правові механізми, що складають основи для сучасної нам європейської системи законодавства [27].

Отже, рішення ПАРЕ є не лише проголошенням думки та ставлення європейського співтовариства до певної події чи факту, воно є юридичним документом, який впливає на розвиток демократії та впровадження правових норм, що захищають права людини та європейські демократичні цінності.

Такий документ не можливо ігнорувати у сучасному міжнародному правовому полі, а також у внутрішніх справах окремих країн. У Резолюції 1239 було визнано, що в Україні існують серйозні проблеми у галузі свободи вираження поглядів. ПАРЕ висловила стурбованість залякуванням та неодноразовими проявами нападів та вбивствами журналістів, а також постійним зловживанням владою в Україні з боку компетентних органів влади стосовно свободи вираження поглядів та переконань. ПАРЕ звернулася до відповідних органів влади України з вимогою, зокрема щодо: невідкладного проведення прозорого розслідування усіх випадків насильства та смерті журналістів; негайного скасування положень і практики, що дозволяє позасудове закриття ЗМІ; прийняття змін до законодавства у відповідності з експертними рекомендаціями РС; створення рівних умов для функціонування всіх засобів масової інформації, шляхом внесення змін законодавства про державну підтримку ЗМІ та захист журналістів; припинення практики тиску на ЗМІ через важелі друкування та поширення тощо [50].

Вважаємо, що тези вказаного рішення ПАРЕ стосовно безпосередньо справи щодо викрадення та вбивства Георгія Гонгадзе, мали вирішальне значення у подальшому веденні розслідування та й взагалі самої можливості притягнення до відповідальності організаторів та виконавців злочину. Адже основні слідчі дії, експертизи, арешти відбулися після прийняття Резолюції.

Зокрема, у Резолюції було вказано, що заходи, які вживаються (на той час влада усе заперечувала – навіть те, що труп, знайдений у Таращанському лісі належить Г. Гонгадзе – прим. автора) українськими органами влади та Верховною Радою (парламентом) щодо розслідування зникнення журналіста Георгія Гонгадзе, а також зусилля влади щодо належної оцінки дій усіх, хто до цього причетний до цього – це своєрідна перевірка свободи вираження поглядів та переконань, а також самого функціонування парламентської демократії в Україні.

Асамблея також висловила занепокоєння з приводу затягування розгляду цієї справи Генеральною прокуратурою України, вказала на те, що різні результати розслідування, що проводилося Генпрокуратурою та Тимчасовою слідчою комісією ВРУ, спричинили кризу довіри між виконавчою владою та Верховною Радою. З метою перевірки твердження щодо причетності українських органів влади до зникнення журналіста Гонгадзе, що може мати серйозні наслідки для функціонування інститутів влади в Україні, ПАРЕ пропонувало свою допомогу у проведенні експертизи автентичності «плівок Мельниченка» [50].

До речі, варто зазначити, що за відсутності доступу до матеріалів кримінальної справи про вбивство Г. Гонгадзе, достовірно встановити як оцінив суд докази – «плівки Мельниченка», ми не можемо. Але те, що справу проти Кучми та Литвина закрито, свідчить або про недоведеність їх причетності, або про їх безкарність. Хоча ще у лютому 2002 р. Українська правда писала про те, що у США завершена експертиза «плівок Мельниченка». Провідний приватний експерт США Брюс Кенінг, який 20 років працював фахівцем з аналізу аудіо та відеозаписів у ФБР, підтвердив, що записи розмов Л. Кучми зі своїми помічниками стосовно Г. Гонгадзе – справжні та не зазнавали монтажу. За законами США та країн Європи ця експертиза може використовуватися як доказ у суді. У 2002 році журналісти УП вважали, що Україні довелося пройти довгий шлях до того, що «на порядок денний руба стало питання: хто і коли сяде на нари?» [26].

Через понад двадцять років ми бачимо, що навіть за допомогою міжнародних інституцій не вдалося притягнути до відповідальності замовників ліквідації Г. Гонгадзе та інших журналістів. Проте, повернімося до Резолюції ПАРЕ, у якій Асамблея зверталася до українських органів влади з вимогами, зокрема у справі Г. Гонгадзе: встановити час і точні обставини (умови) смерті особи, труп якої знайдено поблизу м. Таращі; провести невідкладне, повне і прозоре розслідування стосовно зникнення чи смерті Г. Гонгадзе, повідомивши про результати цього розслідування; встановити причини і умови зникнення чи смерті Г. Гонгадзе та притягти винних до відповідальності; наполягала на тому, щоб Тимчасова слідча комісія ВР України продовжувала роботу, натомість, щоб

виконавча влада надавала допомогу, але не втручалася жодним чином у проведення. Асамблея також вимагала поважати права родичів потерпілого, зокрема, їхнє право бути потерпілою стороною у справі Г. Гонгадзе.

Окрім надання допомоги у проведенні експертизи «плівок Мельниченка» Асамблея зобов'язала Раду Європи у разі звернення та на прохання України надати допомогу та провести незалежну для встановлення часу та причин смерті особи, труп якої знайдено біля м. Таращі, в тому числі новий аналіз ДНК [50].

Як бачимо, після такої Резолюції влада в Україні почала дозовано «видавати» у ЗМІ результати розслідування, яке без міжнародного втручання, ймовірно, припинилося, як у інших випадках смерті журналістів, про які ми згадували.

Варто зазначити, що ще до прийняття рішення у справі Гонгадзе ЄСПЛ у своєму рішенні від 19 жовтня 2004 р. у справі «Мельниченко проти України» (заява N 17707/02), визнав такі важливі факти: 1. Георгій Гонгадзе був політичним журналістом, відомим своїм критичним відношенням до влади; 2. Гонгадзе зробив вагомий внесок у поширення свободи слова в Україні та за її межами. 3. Зникненню журналіста 16 вересня 2000 р. передували його заяви про те, що йому погрожують та стежать за ним. 4. 2 листопада 2000 р. біля м. Таращі Київської області було знайдено тіло невідомої особи без голови, пізніше за результатами судової експертизи невідома особа була ідентифікована як Г. Гонгадзе. Окрім того, у рішенні суду було зазначено, що побоювання заявника (Мельниченка) щодо переслідувань з боку української влади через його роботу, підозрілі події навколо зникнення і вбивства журналіста Гонгадзе та «касетний скандал» є об'єктивним фактом, який є підставою для надання Мельниченку політичного притулку в США. Суд прийшов до висновку: заявник був у складній ситуації, зокрема: якби він залишився в Україні, його особиста безпека та фізична недоторканість були б під загрозою, а реалізація будь-яких політичних прав неможливою. Ще одним цікавим моментом було те, що у січні 2001 р. Генеральною прокуратурою України

(ГПУ) було порушено кримінальну справу проти Мельниченка за обвинуваченням у наклепі щодо Президента України Л. Кучми, Голови Адміністрації Президента України В. Литвина та Міністра внутрішніх справ Ю.

Кравченка (йдеться про аудіо записи у справі Г. Гонгадзе – Т. Ш.). У цій справі Мельниченка звинувачували також у підробці документів.

Далі – 14 лютого 2001 р. у ГПУ порушили проти нього ще одну кримінальну справу про розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, перевищення влади та посадових повноважень [52].

Отже, Мельниченко, який на час звернення до ЄСПЛ вже проживав у США із статусом політичного біженця, не лише оспорював своє право на участь у виборах до Верховної Ради України, але й стверджував у своїй заяві, що через «касетний скандал» на батьківщині його переслідували правоохоронні органи та зважаючи на обставини вбивства Г. Гонгадзе, він вважав реальною загрозою його безпеці та життю. Мельниченко добре знав на що здатна влада, щоб приховати свої «брудні» справи», зокрема – знищення журналістів та політичних опонентів. І як це не парадоксально звучить, але смерть Георгія Гонгадзе з причин його професійної діяльності та громадянської позиції, політичних переконань, стала початком боротьби за свободу слова та права людини в Україні, початком визнання українців на міжнародному рівні як окремої політично зрілої нації.

Текст рішення ЄСПЛ у справі «Гонгадзе проти України» є важливим документом – джерелом офіційної інформації про обставини вбивства Георгія. У ньому по пунктах у хронологічному порядку розписано усі факти та стадії розслідування, які були відомі станом на листопад 2005 р., включно із доводами, поданими представниками Уряду України [53].

У контексті даної роботи важливо зазначити окремі моменти та висновки суду. До прикладу, судом визнано, що урядові інституції та правоохоронні органи в Україні перешкоджали проведенню об'єктивного розслідування: 15 вересня 2005 року Турчинов, якого було звільнено з посади голови СБУ, повідомив ЗМІ, що підготовку операції Служби безпеки по затриманню та екстрадиції з Ізраїлю генерал-лейтенанта Пукача з Ізраїлю було зірвано через витік інформації з Генеральної прокуратури. Турчинов також стверджував, що за результатами лабораторної експертизи плівок Мельниченка не було виявлено ознак фальсифікації та ідентифіковано осіб, кому належать записані на них голоси. Окрім

того, ЄСПЛ зазначає – у доповіді голови *ad hoc* комітету (Тимчасова комісія – прим. автора) з розслідування факту вбивства Г. Гонгадзе, яку заслухали у ВРУ 20 вересня 2005 р. було зроблено висновок, що викрадення та вбивство журналіста були організовані колишнім Президентом України Л. Кучмою та тодішнім Міністром внутрішніх справ Кравченком, оголошувалось про участь у даному злочині тодішніх (на час вчинення злочину – прим. автора): голови Адміністрації Президента, діючого голови ВРУ (2005 р.) В. Литвина та голови СБУ, діючого народного депутата України (2005 р.) Л. Деркача. У доповіді також зазначалося, що Генеральна прокуратура, будучи обізнаною про вчинений злочин та про імена підозрюваних осіб, не вжила жодних дій або жодним чином не відреагувала на висновки, зроблені *ad hoc* комітетом. На думку ЄСПЛ це все є дуже показово, адже з 2018 р. (на день звернення до суду – Т. Ш.) в Україні загинуло 18 журналістів. При цьому Г. Гонгадзе був політичним журналістом, який ставив себе в особливу ситуацію, висвітлюючи проблемні теми щодо осіб, які були при владі, про що не думку суду, повинні були знати державні органи влади, особливо прокурори [51].

Цікаво, що тоді у справі про вбивство Г. Гонгадзе у різних гілках влади та у різних відомствах, як до прикладу: Президент – ВР, СБУ – Генпрокуратура, відбувалося певне протистояння, що також сприяло розслідуванню. Здається, що наразі такого «вольнодумства» у владних структурах вже немає. Однак, це не зовсім так. До прикладу, у серпні 2018 р. Міністерство юстиції звернулося з листом «Щодо виконання рішення ЄСПЛ у справі «Гонгадзе проти України» до силових відомств: Генпрокуратури, МВС та Нацполіції. У листі, зокрема, йшлося про те, що Кабінетом Міністрів Ради Європи, який здійснює нагляд щодо виконання рішень ЄСПЛ, особлива увага приділяється виконанню Україною рішення у справі «Гонгадзе проти України» – у питанні забезпечення безпеки журналістів та протидії перешкоджанню їх законній професійній діяльності. Зважаючи на те, що з початку 2018 року (по серпень 2018 р. – Т. Ш.) Національною спілкою журналістів та Інститутом масової інформації зафіксовано випадки: застосування сили до журналістів – 53 інциденти, перешкоджання законній професійній діяльності

журналістів – 63, побиття журналістів – 22, погрози – 18, обмеження доступу до інформації – 10, Мінюст вимагав надання Коментарів з цього приводу, а також звіт про вжиття заходів із забезпечення дотримання прав журналістів. Здавалося б, що контроль з боку РЄ активізує роботу українських державних інституцій щодо забезпечення прав журналістів, зокрема, свободу слова та доступ до інформації, загалом. Якби не окремі фрази з цього документа: «розслідування повинне бути ефективним...Результат при цьому є необов'язковим, але обов'язковим є вжиття всіх необхідних заходів» або «Крім того, ця проблема спричиняє надмірне навантаження на Державний бюджет України» [53].

У справі «Гонгадзе проти України» ЄСПЛ визнав порушення Європейської Конвенції з прав людини по всіх заявлених пунктах. Суд вирішив, що нездатність державних органів України захистити життя чоловіка заявниці – Георгія Гонгадзе, та провести ефективне розслідування факту його смерті порушує, зокрема, статті 2 (право на життя), 3 (заборона катування) та 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції. При цьому, на думку Суду, розмір присудженої компенсації повинен відповідати ступеню тяжкості порушення, яке розглядається. Відповідно, Суд присудив Уряду України сплатити всю суму, яку просила заявниця – 100 000 євро [52].

Озвучення вказаних обставин та фактів навколо зникнення, вбивства та розслідування, зокрема, недостатнього розслідування вбивства Г. Гонгадзе на міжнародному рівні та й саме у рішенні ЄСПЛ стало тим важливим і вагомим важелем впливу на Уряд та інші державні органи України, що дав можливість провести розслідування та засудити винних.

Окрім того, слід визнати, що реальне розслідування у справі вбивства Г. Гонгадзе стало можливим завдяки досягненню тієї «точки кипіння» у суспільстві, коли люди згуртувалися та вийшли на протести проти свавілля влади, вимагаючи не лише реального розслідування та справедливого покарання винних, але й зміни тієї політичної сили, яка задля досягнення своїх цілей нехтує правами людини. Цьому сприяли, зокрема, журналісти – колеги загиблого, які досі продовжують порушувати питання про притягнення до відповідальності замовників вбивства. До

речі, українських колег підтримали репортери, журналісти та організації, що захищають право на доступ до інформації по усьому світу.

Так, міжнародна місія «Репортери без кордонів» (RSF) прибула до Києва, де з 5 до 12 січня 2001 року проводила власне розслідування обставин викрадення та вбивства свого колеги – Г. Гонгадзе. Члени місії зібрали свідчення кількох десятків осіб, зокрема: членів сім'ї, друзів та колег, експертів та лікарів, суддів та юристів, державних службовців, журналістів. Делегація RSF мала зустрічі з Президентом Л. Кучмою, з секретарем РНБО України Є. Марчуком, з міністром МВС Ю. Кравченком, з головою СБУ Л. Деркачем та іншими високопосадовцями та депутатами ВР, а також із головою тимчасової спеціальної слідчої комісії Верховної Ради з розслідування зникнення Г. Гонгадзе О. Лавриновичем. Однак, Генпрокурор відмовив делегації RSF у зустрічі із слідчим, що тоді вів цю кримінальну справу [17].

Висновки місії «Репортерів без кордонів» були представлені на засіданні Комісії з прав людини у Раді Європи та оприлюднені 13 лютого 2001 р. У документі, зокрема, зазначалося, що розслідування зникнення журналіста це – суцільне скупчення затримок та помилок, яке ні до чого не привело. Родина журналіста, як і деякі свідки, навмисно ігнорується слідством, а його друзі та колеги сприймаються як перешкоди. На думку комісії, недоліки у розслідуванні стають дедалі очевиднішими, оскільки зникнення Г. Гонгадзе – це справа політична. Комісія відзначила, що було зроблено усе для унеможливлення впізнання тіла, навіть зберігання у морзі, не відповідало вимогам. Критикувалася також зроблена на той час експертиза «плівок Мельниченка», які були визнані непридатними до ідентифікації голосів. За результатом свого розслідування «Репортери без кордонів» засудили серйозні недоліки у способах розслідування українських судових та слідчих органів справи щодо вбивства Г. Гонгадзе. Організація у своєму висновку вважала, зокрема, що державним прокурором України було проведено розслідування з єдиною метою – зняти будь-яку відповідальність з політичної влади у цій справі. Репортери без кордонів засудили

легковажність та зневагу, з якою українські правоохоронні органи поставилися до родини і друзів Г. Гонгадзе.

Організація стурбована погрозами та залякуванням, жертвами яких стали окремі видання в Україні під час розслідування та висвітлення справи Г. Гонгадзе. «Репортери без кордонів» рекомендували українській владі, зокрема: розпочати нове розслідування, провести новий розтин тіла Г. Гонгадзе, щоб становити дату та причину смерті, призначити нового державного прокурора; вжити всіх необхідних заходів для встановлення осіб, винних у вбивстві; провести ретельне розслідування можливої причетності офіційних служб до зникнення Г. Гонгадзе та погроз на його адресу ще у липні 2000 року. А також комісія вимагала вжиття усіх необхідних заходів для вільної та безпечної роботи журналістів, а також щоб покласти край насильству щодо них в Україні. У разі, якщо влада України не докладе зусиль для розслідування цієї справи впродовж наступних кількох місяців, «Репортери без кордонів» рекомендували Раді Європи призупинити статус України як члена [41].

Таким чином було підтверджено, що правоохоронні органи України, включно з Генпрокуратурою, своїми діями саботували розслідування вбивства Гонгадзе, забезпечуючи цим прикриття для вищих державних службовців, підозрюваних у здійсненні цього злочину. До речі, у скандальних «плівках Мельниченках» йшлося не лише про Георгія Гонгадзе, але й про розправу над іншими «не зручними» журналістами та політиками. До прикладу, депутат О. Єльшкевич, на якого був здійснений напад – він отримав важкі ушкодження голови; викрадення О. Подольського – помічника опозиційного депутата С. Головатого. Звучали також вимоги Кучми щодо приборкання відомих незалежних журналістів: Тетяни Коробової (видання «Грані»), Юлії Мостової («Дзеркало тижня»), Олега Єльцова («Україна кримінальна»), Олега Ляшка («Свобода»). Автори дослідження вважаються, що у такий спосіб чинний президент Л. Кучма намагався залякати опозицію та утвердитися на шляху до авторитаризму [44, с. 22]

Це був серйозний міжнародний тиск на уряд України у справі Г. Гонгадзе. Політичний характер вбивства журналіста та його вклад у боротьбу за права

людини, безперешкодний доступ до інформації та демократію засвідчила також Парламентська асамблея ОБСЄ.

Її рішенням від 20 квітня 2001 року (Копенгаген) Георгію Гонгадзе було присуджено Премію ОБСЄ за журналістику та демократію 2001 року. ОБСЄ зазначило, що журналіст зник 16 вересня 2000 року після тривалої видатної кар'єри в журналістських розслідуваннях, якими він розкривав критичні обставини та таємниці у політичному середовищі [42].

І ще одним не менш важливим, а можливо і головним фактором є самовіддана боротьба за справедливість для Георгія його рідних – дружини Мирослави та матері Лесі. Сім'я та виховання відіграють в житті людини визначальну роль, дають основу для подальшого розвитку особистості та впливають на світогляд. Ким же був засновник та головний редактор «Української правди»? Він став символом боротьби за правд та свободу слова, за демократію та справедливість, його чесна журналістська позиція та трагічна загибель – зіграли роль каталізатора демократичних змін в Україні та сприяли розвитку громадянського суспільства.. Георгію Гонгадзе посмертно присвоєно звання Героя України, на його честь засновано премію у сфері журналістики [38].

Майбутній журналіст Георгій Гонгадзе народився у Тбілісі 21 травня 1969 р. Його дитинство та юність пройшли у Грузії, де рідні та друзі називали його – Гія. Щороку Гія відвідував українське місто Львів, де жила родина матері Олександри Корчак. Він був активним у дитинстві, художником, спортсменом – чемпіоном Грузії з бігу на короткі дистанції серед юнаків. Після школи він вступив до Інституту міжнародних відносин, навчання у якому перервалося строковою службою в армії. Службу Георгій проходив у Таджикистані на кордон з Афганістаном, де він отримав контузію, супроводжуючи вихід радянських військ з Афганістану. Після служби Гонгадзе продовжує навчання, у той же час у Тбілісі починаються протести за незалежність Грузії [6].

Цікаво, що за освітою Георгій педагог – викладач англійської мови. Диплом філолога, з його слів, це – воля його матері, бо коли постало питання, ким бути, батько пропонував піти його шляхом – стати кінорежисером. Але мама не

погодилася, відповівши, що одного режисера вдома вистачає. Тому Гія вступив до інституту іноземних мов [5].

На зорі національного руху, який ширився по всій території СРСР, Георгій під впливом батька Руслана Гонгадзе долучився до Народного фронту Грузії. Батько журналіста був за освітою архітектором, у 1990 році – обраний до парламенту Грузії від дисидентського руху [34].

Георгій поринув у суспільно-політичну діяльність разом із батьком, який окрім того був кінорежисером та головою руху «Народний Фронт. Вільна Грузія». Саме на прохання батька він очолив інформаційний відділ цього руху, відвідуючи наприкінці 1989-го та 1990-91 рр. країни колишнього СРСР, як представник Грузії, підтримуючи незалежні рухи в Україні, Литві, Латвії. Так, у 1989 р. він, захоплений українською культурою та молодіжним рухом, взяв участь у пісенному фестивалі «Червона рута», що відбувався у Чернівцях. В одному із інтерв'ю Георгій згадував: «І ось одного разу мене запросили на установчий з'їзд Народного Руху України у Києві. Там я познайомився з українською молоддю, а незабаром потрапив до Чернівців на перший фестиваль української пісні «Червона рута», де в мене прокинулося дивне почуття – зрозумів, що жити не можу без цієї землі» [37].

На фестивалі у Чернівцях на стадіоні відбулася сутичка з міліцією, коли акторка Л.Данильчук розгорнула синьо-жовтий прапор, на неї накинулася міліція. Але хлопці їх відтягнули, через що Г. Гонгадзе повернувся до Львова з розбитою головою. Але це зовсім не зіпсувало його вражень від фестивалю, який був потужним у плані атмосфери і фестивального співжиття, відчуття свободи. Збереглися відеозаписи Б. Леко подій фестивалю, на яких Г. Гонгадзе 21 вересня 1989 року – прапороносець Студентського Братства в Чернівцях читає «Заповіт» Т. Шевченка [40].

На початку 1990-х Г. Гонгадзе переїхав на Батьківщину матері до Львова. Тут він продовжив навчання у Львівському національному університеті ім. І. Франка на факультеті іноземних та одразу активно занурився у громадсько-політичне життя міста. Влітку 1992 р., прагнучи знайомити українців із ситуацією в Грузії та її культурою, він заснував в Україні Центр грузинської культури «Багратіоні» [43].

Повернувшись до Львова, Георгій почав свою журналістську діяльність, перші публікації про Грузію з'явилися у газеті «Пост – Поступ». Перші роки правління першого президента Грузії Звіада Гамсахурдії стали для батька – Руслана Гонгадзе, м'яко кажучи, несприятливими. Його – колишнього соратника президента та депутата першого незалежного грузинського парламенту, оголосили «ворогом народу». Тоді син вирушив до Грузії, щоб підтримати батька, приєднавшись до Тбіліського повстання як медбрат. Тоді у Тбілісі Георгій проявив себе як кінодокументаліст – зняв свій перший документальний фільм «Біль землі моєї». Монтаж фільму завершив, повернувшись в Україну [38].

У грудні 1991 р. – січні 1992 р. – під час військового перевороту батько та син Гонгадзе воювали проти президента Гамсахурдіа. У 1993 р. після загибелі батька Георгій приєднався до українських добровольців націоналістичного угруповання «Українська Народна Асамблея – Українська Народна Самооборона» та воював в Абхазії, де також знімав фільм «Тінь війни». Перед падінням Сухумі він був важко поранений. До Тбілісі із Сухумі Георгій повернувся останнім евакуаційним літаком. Документуючи російське вторгнення в Абхазію, він отримав поранення – зо два десятки осколків у тілі та множинні переломи кінцівок [14].

Після лікування в Тбілісі Гія переїхав назавжди до України – до Львова, продовжуючи навчання в ЛНУ. Вмови давалися Георгію досить добре, він грузинська була для нього рідною, добре знав російську, володів розмовною українською, вивчав англійську та німецьку, складніше було з французькою [34].

Ще у 1992 р., під час реєстрації Центру грузинської культури, Георгій познайомився з молодою юристкою Мирославою Петришин, яка допомогла йому із створенням Центру та стала його співзасновницею. Вони стали однокласниками, партнерами у наступних проектах, згодом одружилися. Вони разом працювали у Тбілісі у місцевому інформаційному агентстві, а також писали статті про ситуацію в Грузії для першого львівського незалежного видання «Пост-Поступ». Разом із колегами Георгій та Мирослава заснували телестудію «Центр Європи», разом були продюсерами телепередачі «Монітор», ведучим якої був Г. Гонгадзе [38].

Мирослава згадувала, що у Львові вони жили бідно, але творчо і весело, у їхній квартирі завжди було багато гостей, бо навколо Георгія завжди збиралися творчі люди: музиканти, філософи, письменники. Молодому подружжю не було чого їсти, але було багато вина та коньяку, які передавала мама Георгія з Тбілісі, та які використовувалися тоді як монетарний обмін. Гія був натхненною людиною-феєрверком, фонтаном ідей, які практична Мирослава фільтрувала і допомагала реалізовувати [6].

Зі слів Георгія, після першої поїздки на війну в Абхазію, він вирішив серйозно зайнятися кінодокументалістикою, певний час працював на Львівському телебаченні, а також створював сюжети для київських програм «Вікна», «Параграф», «Без протоколу» та інших. Згодом перебрався працювати до Києва (1995 р.), що пояснював тим, що не лише залишився без роботи у Львові, але йому набридло «проламувати головою стіну». У столиці він ходив по різних студіях, пропонуючи свої послуги. Першим місцем роботи став «Параграф», де Георгій працював ведучим рубрики «Обличчя ринку». Гонгадзе згадував, що сама тема програми його не дуже захоплювала, тому він готував сюжети для інших програм: «Вікна в світ» та «Вікна». Така активність молодого журналіста дала плоди – його запросили очолити новостворену програму «Вікна Плюс». Ця робота була цікавою, адже все треба було створювати з нуля: і назву, і концепцію. Було важко створити аналітичну програму, коли вже існувала «Післямова». Георгій пішов іншим шляхом – створив авторську політичну аналітичну програму за принципом суб'єктивної журналістики, коли люди, які готували матеріали, висловлювали свої думки, давали свої оцінки подіям та процесам, які відбувалися в Україні. Головним принципом була чесність журналіста у своїх думках. При цьому, глядач (слухач) може не погоджуватись з думкою журналіста, однак це було цікаво, актуально, а тому заслуговувало на увагу та інтерес [5].

Гонгадзе прагнув до вільного вираження думки, пропагуючи свободу слова, залучаючи громадськість до дискусії, що виховує критичне мислення. В своїй авторській програмі «Вікна-Плюс» Георгій почав робити матеріали на політичну тематику. В одній з таких програм Гонгадзе підготував сміливий матеріал та

показав сюжет про «Кучма-клан», який побачив сам Кучма, що спричинило величезний скандал із керівництвом каналу. Після цього сюжету всі програми Георгія перед ефіром переглядалися – це фактично був початок цензури в українському просторі (кінець 1996 р. – початок 1997 р. [35].

У Києві Мирослава також працювала журналісткою у новинній службі «ММЦ-Інтерньюз». У 1997 року Георгій створив «Центр журналістських розслідувань», крім того співпрацював з радіо «Континент» – вів авторську програму. Він також був частим гостем програми «Епіцентр», завжди ставлячи гостям студії незручні запитання. До прикладу, про актуальні проблеми в державі, некомпетентність та корупцію серед можновладців, незважаючи на те яку посаду вони займають. У 1999 році президент Л. Кучма поїзав до США з офіційним візитом. Журналісти Георгій Гонгадзе, Сергій Шолох та Олена Притула також вирушили до Сполучених Штатів, висвітлювати цей візит. Георгій вирішив внести свої корективи в поїздку, підготувавши листа про утиски свободи слова в Україні. Цей лист підписали близько сотні українських журналістів. Він мав намір доставити цей лист до Вашингтона. Саме тоді у США Гонгадзе надихнувся ідеєю інтернет-видання, щоб якнайширше розповідати світові правду про Україну. Однак, там же журналіст отримав перші погрози від осіб з оточення Л. Кучми [38].

У квітні 2000 р. Г. Гонгадзе разом із Оленою Притулою заснував інтернет-видання «Українська правда», яке на той час було революційним для української журналістики. Серед іншого, «Українська правда» публікувала резонансні матеріали про резидента України Л. Кучми і його близького оточення [43].

Г. Гонгадзе був одним із парламентських журналістів, він висвітлював події у не лише у сесійній залі Верховної Ради, а й в кулуарах. Гонгадзе намагався залучити усіх небайдужих до поширення правдивих відомостей. До прикладу, Георгій на маленьких клаптиках паперу писав адресу сайту «Української правди» та роздавав у Верховній Раді. Так він боровся за кожного свого читача, за кожного відвідувача сайту, яких спочатку було всього 150-200 на день [37].

Гонгадзе увесь час шукав нові можливості, Perezичував гроші, коли їх не вистачало для роботи редакції, адже інтернет-видання «Українська правда» не

приносило прибутку. Однак, попри фінансові труднощі, ім'я Георгія Гонгадзе вже за його життя стало інформаційним брендом. «Як згадував український журналіст та медіаексперт, колега Гонгадзе – Євген Глібовицький: «Життєва позиція Георгія Гонгадзе різко контрастувала із самоцентричними мотиваціями багатьох колег і в його, і в наступних поколіннях. Це служіння, як його бачив Гія, не раз приводило його до скрути та серйозних конфліктів». Але за свідченнями того ж Глібовицького, усі журналісти та репортери, хто не міг випустити свої матеріали на телебаченні та в газетах (нагадаємо, що інтернет не був тоді ще так поширеним як нині – прим. автора) через цензуру, почали йти до «Української правди». На думку О. Притули, такий потік бажаючих надати свої матеріали був досить дивним, адже люди знали, що видання не заплатить їм гонорар, але для них було важливо просто сказати правду [38].

Георгій Гонгадзе прожив коротке, але яскраве життя, встиг багато зробити як у галузі журналістики – розвитку незалежної преси та інтернет видань, так і у політиці – він не лише випускав «гострі» програми, а й піднімав глобальні політичні питання. До прикладу, ще наприкінці 1990-х рр. він говорив про небезпечну ситуацію в Криму; маючи досвід російсько-грузинського конфлікту, прогнозував, що росіяни ще погрожуватимуть незалежності України. Разом із тим він був хорошим сім'янином, у шлюбі з Мирославою народилися двійнята – Нана та Соломія. Однак, він помер коли дітям було лише по два з половиною роки. У цілях безпеки дружина Мирослава емігрувала з доньками до США, борючись з-за океану за правду та справедливість для свого чоловіка. Вона працювала директором української служби «Голосу Америки» у Вашингтоні і більше не виходила заміж [40].

Г. Гонгадзе був людиною, яка максимально поєднувала журналістську діяльність із глибоким та щирим служінням суспільству, яке є прикладом для багатьох сучасних журналістів, репортерів та медійників. У далекому 2000 р. така відданість справі, як нині у часи російсько-української війни, була небезпечною.

У червні 2000 року Гонгадзе помітив, що за ним стежать, у той же час його родичів та колег допитують працівники міліції. У липні 2000 року «Українська

правда» опублікувала відкритий лист від імені Георгія Гонгадзе до генпрокурора України М. Потебенька з вимогою пояснити стеження та дії правоохоронців: «Я звертаюся до Вас з вимогою зупинити свавілля і захистити мене від морального терору, а також виявити і покарати причетних до його організації осіб» (14 липня, 2000 р.). Георгій неодноразово зазначав, що на його думку, стеження організували саме правоохоронці. Він сподівався, що розголос ситуації та публічність щось змінять [38].

А 16 вересня 2000 р. він зник. Почалися протести «Україна без Кучми», скандал із «плівками Мельниченка», боротьба за правду та справедливість, яка триває і досі. Важливо приділити увагу безпосередньо колишньому президенту України Л. Кучмі і не лише з питання про причетність до вбивства Г. Гонгадзе, але й з точки зору стосунків, які склалися у журналіста з владою та безпосередньо з тодішнім главою держави. А також про наслідки для обох сторін [29].

Як же ж реагував Л. Кучма на «справу Гонгадзе», «касетний скандал», акції протесту та можливе притягнення його до кримінальної відповідальності? У ЗМІ писали, що Л. Кучма впевнений, що за справою Гонгадзе стоять іноземні спецслужби, однак не уточнює з якої країни. Метою такої спецоперації, на думку Кучми, є послаблення України та усунення його як президента, оскільки на той час він мав досить сильні позиції. Таке втручання у майбутньому экс-президент прогнозував і у 2011 р., додаючи окрім зарубіжних спецслужб і внутрішні сили. Також, другий президент України Леонід Кучма цинічно запевняв, що він «як ніхто інший» очікує результатів слідства у справі Гонгадзе: «І не лише тому, що тут глибоко зачіпається моя честь. Я хочу, щоб була встановлена істина, яка дозволить винести уроки для влади і для держави», – заявляв він перед судом. А заяви під час судового процесу над Пукачем, які лунали на його адресу, Кучма «маренням» та «театром абсурду» [22].

Кучма набрався нахабства, поставити себе та Кравченка в один ряд із загиблим, заявляючи, що слухаючи свідчення Пукача в суді, не знав чи сміятися з них чи плакати [22].

Справа про вбивство Гонгадзе настільки розхитала політичну ситуацію в країні, що навіть англійський сайт «Britannica», подаючи біографію Л. Кучми, зазначає, прямо вказує на його ймовірну причетність до вбивства журналіста-десидента, через що у 2002 р. опозиція закликала до імпічменту президента після перевірки автентичності аудіозаписів (плівок Мельниченка). Касетний скандал та підозри у замовленні вбивства Г. Гонгадзе, на думку видання не дозволили Кучмі балотуватися на третій термін президентства, навіть незважаючи на дозвіл Конституційного суду у 2004 році [64].

Протести, які почалися у грудні 2000 р. – «Україна без Кучми», своєю першою вимогою ставили відставку президента, якого звинувачували у замовленні вбивства Георгія Гонгадзе та у спробі побудови авторитарної моделі керування Україною. З іменем Гонгадзе на першому ж мітингу активісти висловили назрілі потреби зміни системи політичних, соціальних та економічних відносин в Україні. Акції «Україна без Кучми» розпочали активісти, до яких належав і Георгій: учасники «революції на граніті», учасники студентського руху, журналісти, активісти УНА-УНСО, навіть депутати. І хоча тоді не вдалося змінити систему, соціальні причини протестів нікуди не ділися і вони знову спрацювали – у 2004 р. люди знову вийшли на Майдан. На жаль, протестним рухом скористалися окремі політики для просування у владу, систему знову не вдалося змінити. Тому вибух Майдан 2013 року – люди врешті-решт зрозуміли, що просто заміна одного президента на іншого нічого не дає [37].

Отже, справа Георгія Гонгадзе стала справжнім викликом українському суспільству та правоохоронній системі зокрема. В певній мірі вона була провісником Помаранчевої Революції 2004 р. Водночас боротьба за вітчизняну демократію та зміну системи триває й досі, тому і досі саме ім'я Георгія Гонгадзе це – символ боротьби з корупцією, кумівством, свавіллям влади та безкарністю, яка досі потребує судового справедливого вироку.

Розділ 3. Громадянська компетентність на уроках історії та її вагомість у сучасності

Виховуючи в дітях громадянську відповідальність як у майбутніх учасників правовідносин і проводячи між ними інформаційну гігієну, ми виховуємо в них щирих патріотів держави. В часи повномасштабної війни це є одна із заporук правопорядку та спокою для мирних громадян. З огляду на те як все частіше росія намагається вербувати підлітків для влаштування в тилкових містах терактів та провокацій, покращення методики протидії фейкам та маніпуляціям стає одним із завдань сучасного вчителя історії і суспільствознавчих предметів. Особливо це стало актуально після теракту в Івано-Франківську у березні 2025 р. за участі двох підлітків, які навчались в одному з коледжів обласного центру. Додатковою підставою для посилення таких заходів стало вбивство підлітками 19-тирічного юнака в урочищі Вовчинецькі гори в ніч з 16 на 17 квітня 2025 р.

Загалом, якщо звернутись до проблеми громадянської освіти і формування відповідної компетенції в шкільній програмі, то слід звернутись до ст. 50 закону про освіту (ухвалений в 2017 р.). Також, ця проблема актуалізована у Конституції України 1996 р., у концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та у ряді інших вітчизняних нормативно-правових актів в цій галузі. Саме поняття про громадянську компетенцію презентує в собі розуміння реалізації людського потенціалу через знання, уміння та навички в груповій чи індивідуальній активності. В цьому випадку спостерігаємо, що закладаючи в компетенцію громадянський чинник, її реалізатор у практичній площині буде ставити за мету досягати успіхів в соціально-економічній та громадсько-політичних сферах життя. Це буде робитись заради покращення соціальної ситуації в його ОТГ, сприятиме органам правопорядку і силам оборони у боротьбі за безпеку, в протидії корупції та іншим злочинам. Саме через добре сформовану національно-патріотичну свідомість у школі, ми можемо з часом для ЗМІ говорити про наш вклад в досягнення того чи іншого вихованця [58, с. 5].

В межах сучасного бачення компетентнісного підходу до української системи освіти, громадянська компетенція є ключовою. В межах формування є певна сукупність знань, емоційно-ціннісні орієнтації, власні переконання та переживання, які сприяють індивідам у пошуках свого місця у соціумі, де можна принести свій вклад в громадянське суспільство і державотворення [54, с. 3-4].

Громадянську компетенцію, яку ми бачимо як функцію, також слід розуміти як зручну площадку для самореалізації індивіда, соціальної групи чи всього суспільства. У вузькому розумінні це є вагомою складовою для особистості в сучасних реаліях, які через повномасштабну війну стали лише важчі. Певний набір громадянських компетенцій і цінностей супроводжується відповідним комплексом правил у межах відповідальності за свої вчинки перед суспільством [68, с. 19].

У старшому шкільному віці є якраз той проміжок часу, який є якісним для формування громадянських почуттів. У старшокласників є здатність до особистого моделювання своїх потреб і засобів для їх здобуття, вміння давати об'єктивну оцінку свої роботі, є прагнення до постійного самовиховання і самоосвіти. Переважно це відбувається у віці 15 – 17 років, який по різному називає історіографія та суспільство: підлітковий вік, старший підлітковий, юнацький та ін. Цей період є переходом від залежного дитинства на свідому, відповідальну та самостійну дорослість. Тоді ж завершується статеве дозрівання і формується соціальна відповідальність. Старшокласники починають знімати рожеві окуляри і більш реально дивитись на стан речей довкола себе. В них починається пошук свого місця у суспільстві і відповідно міняється життєвий пріоритет [58, с. 6].

Певною мірою тут стають актуальними біографії відомих постатей. Тут в нагоді стає зокрема і Георгій Гонгадзе, який до переходу в журналістику шукав себе і у військових діях, перекладацькій діяльності та в культурній громадській діяльності. Саме потреба у самовизначенні є для підлітка вагома і перед складанням НМТ чи ЗНО, адже треба визначатись чи ти будеш лікаркою або юристкою, або працюватимеш в силових структурах, писатимеш статті у обласних чи національних ЗМІ чи навпаки будеш IT-інженеркою чи банкіром з успіхом у фінансовій сфері чи знову ж таки – зароблятимеш кошти в освіті [59, с. 18 – 19].

Що за таких обставин є актуальним? Вірно – зростання ролі громадянської компетенції на уроках історії. Набуваючи її, учні отримують допоміжний чинник, який полегшуватиме вибір майбутньої професії. Кожен з них на прикладі постатей з минулого буде шукати собі місце в майбутньому українському суспільстві. Вчитель історії в такий спосіб полегшить завдання і батькам, які подекуди не знають як краще має бути в майбутньому для їх дітей. Розкриваючи потенціал у відкритті власних тих чи інших навичок в ході самореалізації на уроках чи позакласній діяльності, ми сприяємо учням в розумінні своїх можливостей на ринку праці на перспективу [68, с. 5].

Самостійність дітей цього віку проявляється в умінні формувати власну думку та оціночні судження. Тут посилюється самоорганізація та потреба в комунікації з найближчим оточенням. Відбувається також маркування себе у соціальній категорії, яке не завжди на жаль успішне. До прикладу, потрапляючи під негативний вплив компаній з неформальних груп, кримінальних угруповань чи спецслужб рф, діти можуть стати інструментом в руках злочинців. Ситуації на прикладі Івано-Франківська зразка 2022 – 2025 рр. показують, що недостатня увага до дітей з боку батьків і вчителів може призвести до фатальних ситуацій. Знову ж таки, тут є і проблема некерованого потоку інформації з соцмереж, що є проблемою в першу чергу для органів безпеки. Тому, коли різні соціальні категорії та верстви суспільства переоцінюють кризові явища на прикладі конкретних ситуацій, ризики повтору такого негативу стають меншими [55, с. 18].

Безумовно, що на смаки та вподобання учнів у проведенні дозвілля вперше чергу впливають як однолітки, так і на декілька років старші представники студентства та інші соціальні категорії. Багато в чому це відбувається через вплив соцмереж. Для уникнення конфліктності такого впливу на навчальне середовище, потрібно частіше проводити заняття з інформаційної гігієни. З іншого боку зауважимо, що значна роль у формуванні громадянської компетентності належить старшій школі як тій, де формується вона як та, яка розширяє уяву дітей про процеси та явища у соціумі. Обмін інформацією між поколіннями часто може дати і корисні поради для виживання в реаліях дорослого життя [58, с. 5-6].

На цім етапі формується як громадська позиція постаті, так і її пріоритети в соціально-політичній сфері. За цих обставин є формування готовності до захисту власних прав і свобод, прав інших людей, можливості до формування власної і колективної діяльності. Ми навчаємо в таких умовах дітей бути законослухняними і свідомими свого теперішнього та майбутнього [63, с. 44].

Сучасний зміст та форми навчання історії України в межах історичної освіти мають потребу у покращенні шляхів формування особистості в контексті громадянської компетенції. Зокрема, змістом освіти потрібно забезпечувати ефективність одразу трьох складових: когнітивної, діяльнісно-процесуальної та емоційно-ціннісної. З врахування цих складових, у змісті історичної освіти слід передбачити міжпредметні контакти у таких сферах як:

- розуміння абсолютної цінності прав і свобод людини та особисті як патріотично налаштованого громадянина нашої держави;
- почутті толерантності, гуманізму, плюралізму, власної гідності та здатності йти на компроміси;
- лояльності до чинної влади, де також потрібно мати вимогливе ставлення як до її представників, так і до гаранта конституції (президента);
- активна позиція щодо політичної і громадської участі в локальних чи державних ініціативах, які будуть спрямовані на покращення добробуту міста, області чи всієї держави, зокрема шляхом електронних петицій;
- мати усвідомлення себе як індивіда, який здатен впливати на конкретні події в соціально-політичному житті шляхом посту у соцмережі чи через велику пожертву на ЗСУ чи організації банки збору на потреби сил оборони;
- усвідомлювати на критичному рівні довколишню ситуацію;
- бути здатними до усвідомлення власного вибору та можливостей щодо проблем виборчого права;
- бути готовим до особистої підзвітності і нести за це відповідальність як громадянин та людина з моральними цінностями;
- усвідомлювати взаємозалежність інтересів окремих особистостей, соціальних груп чи окремо взятих вікових категорій соціуму [61, с. 13].

Загалом ми бачимо, що ключовою метою для вчителя у формуванні в старшокласників громадянської компетентності є поглиблення знань своїх вихованців щодо прав і обов'язків громадянина, активна робота над героїко-патріотичним вихованням та вміти чітко відрізняти правду від фейків в соцмережах та й загалом у суспільстві, яке є вразливим до інформаційних атак ворога. Водночас зауважимо, що кожна з складових громадянської компетенції має своє поле відповідальності за практичним функціоналом. До прикладу, когнітивна складова є важлива тому, що вона дає можливість побачити перелік громадянознавчих понять, які сприятимуть реалізації такої складової [62, с. 37].

Формування завдань ціннісного компоненту компетенції відбувається в ході його впливу на емоційну атмосферу учнів під час уроків. До складу діяльнісно-процесуальної складової можемо віднести вміння отримувати та піддавати аналізу інформацію щодо тих соціальних явищ та процесів, які на основі джерельної бази дозволяють розвивати навички критичного мислення, віднаходити соціальні проблеми, вносити аргументи стосовно проблем суспільства як тепер, так і в минулому, вести конструктивну дискусію і доводити власні аргументи під час дебатів, покращувати колективну роботу і т.д. [57, с. 133].

При підготовці до уроку, вчитель повинен попередньо визначити та знати для себе таке як:

- котру з складових громадянської компетенції найкраще застосувати до змісту уроку;
- повний перелік завдань, які найефективніше сформулюють необхідну складову компетенції;
- відповідний метод чи технологію навчання, яку рекомендовано для формування цієї складової.

Основною формою для реалізації складових громадянської компетенції при організації навчання залишається урок. В нім дотримано принципи безперервності та послідовності. Для покращення ефективності також можна застосовувати такі нетрадиційні форми уроків як уроки-екскурсії, уроки-ігри, практичні уроки, уроки-подорожі та ін. [69, с. 9].

Для того, щоб реалізувати задуману мету, найбільш дієвим залишатимуться інтерактивні технології навчання (групова робота, реконструкція життєвих ситуацій, спільний пошук виходу з проблем), ігрові технології (сніжний ком, вгадай герой, ділова гра, чиста дошка, дебати), технології розвиваючого навчання (контент-аналіз, опорні слова, аналіз джерельної бази, метод асоціацій), а також методи щодо розвитку критичного мислення (сенкани, читання у парах, вірні чи невірні твердження і т.д.) [62, с. 38].

Зауважимо, що в межах задуманого варто пам'ятати і про основні переваги проєктного навчання. В нім діти в парах чи в групах на 3-6 учнів можуть запропонувати креативні розробки під той чи інший етап уроку. В позаурочний час проєкти можуть трансформуватись у блог, стартап чи платформи для збору коштів на потреби ЗСУ, культурного об'єкту чи інших нагальних потреб [59, с. 19].

Правильне і послідовне використання таких складових на уроках історії дозволить формувати в учнях свідомих громадян України. Під час апробації відповідного методичного інструментарію в плані формування досліджуваної компетенції є також потреба у якісній засвоєнні знань, умінь та цінностей. Згідно з визначеною вище методичною умовою для розвитку компетенції необхідний такий базис як те, що :

- в результатах вивчення цього предмету мають бути орієнтири на компоненти формування почуттів громадянина;
- в навчальному змісті предмету варто робити акцент на громадянські знання, способи діяльності, цінності та ставлення учнів до соціально-політичних і громадсько-культурних проблем у суспільстві;
- в організації навчально процесу потрібно забезпечувати стабільну активну позицію учнів старших класів шляхом систематизації щодо впровадження різних форм організації навчання крізь призму інноваційних технологій [61, с. 7].

У прагненні виховати в учнях позитиву оцінку до власного життя і навчити їх зберігати послух відносно чинного українського законодавства, ми часто маємо справу з такими негативним факторами, які можуть відобразитись на загальній просвіті і обізнаності учнів у цій темі:

— накопичення різноманітних ситуацій та конфліктів соціально-побутового характеру, які часто мають студентські сім'ї, які згодом можуть трансформуватись в правовий нігілізм;

— фактор політичної нестабільності у регіоні, де проживають діти (проблема інформаційних атак, наслідки повномасштабної війни, булінг, мобінг, ворожа агітація та ін.);

— неперевірена через альтернативні і надійні джерела фейкова та маніпулятивна інформація, котра несе за собою непередбачувані наслідки для її безпосереднього споживача [57, с. 133 – 134].

Яким чином можна протидіяти цій проблемі? По-перше, більше приділяти уваги розвитку критичного мислення (аналіз конфліктних ситуацій на прикладі справи Г. Гонгадзе, Є. Щербаня та ін.), креативного мислення (бачення еволюції журналістики і її впливу на суспільство). Особливо багато потрібно працювати з учнями старших класів, яких росія часто намагається вербувати для своїх диверсій. По-друге, при вдалому застосуванні умінь, ресурсу та часу через громадянську компетенцію на уроках історії і суспільствознавства, ми можемо сприяти появі якісно нового досвіду роботи над вирішенням конфліктних ситуацій. Також, за рахунок розвитку критичного мислення, ми можемо підвищити в учнів громадянську свідомість. Це сприятиме їх кращій самостійності і відповідальності. Як і згадувалось вище, саме діти є активною змінною у моделюванні свого майбутнього без участі батьків як в школі, так і по її завершенню [63, с. 45].

Отже, громадянська компетентність – це здатність індивіда розуміти, робити оцінку та активно брати участь у процесах громадянського життя. Живучи за демократичним принципом, така людина матиме глибоке розуміння своїх прав та свобод, а також виконуватиме свої громадянські обов'язки. Уроки історії є тим чинником, де громадянська компетенція формується за рахунок вивчення історичних подій і зокрема постатей, які намагались будувати в своїй країні громадянське суспільство. Подібно до загибелі журналіста Георгія Гонгадзе в 2000-му та активіста Романа Ратушного в 2022-му ми бачимо, що соціум дотримується їх життєвих ідеалів у боротьбі за свободу, рівність та власний добробут.

Розділ 4. Методика роботи з темою на уроках історії і у позакласній роботі вчителя

Історія справи Георгія Гонгадзе ще досі на слуху серед українців. Проблема не в тому, що замовник не сидить в тюрмі чи скажімо правда досі приховується. Суть в тому, що українці досі ще спостерігають за проблемою замовних вбивств журналістів, державних і громадських діячів, а з 2014-го року це вже стосується і військових. До кінця не зрозумілі обставини загибелі керівництва МВС в 2023-му р. над Броварами біля Києва, загибель Ірини Фаріон в 2024-му та активіста Дем'яна Ганула в 2025-му, а також недавня спроба замаху на активіста Сергія Стерненка — усе це досі є актуальним для українців. Звісно, що криміногенна ситуація в Україні погіршиться по завершенню війни з низки очевидних факторів. Тим не менш, розкриття цих злочинів і пошук правди зараз може знизити масштаби вищезгаданої ситуації.

Не останнім в цьому є і вивчення таких проблем на уроках історії в школі. Вони в певній мірі показують інтереси учнів до актуальної громадсько-політичної ситуації в країні та їх бачення вирішення. Учні подекуди генерують глибші і якісніші думки за рахунок того, що якість освіти у старшій школі за рахунок розвитку технологій стала значно кращою. Ймовірно, що згодом не буде потреби мати 11-ти чи 12-ти класну систему освіти, адже сучасні діти подекуди вже можуть змагатись інтелектуально студентами в 9 – 10-му класах школи.

Проблема життя і діяльності Георгія Гонгадзе є доволі актуальна для вивчення в школі. Так, окремих уроків про цю постать зараз немає. З іншого боку, його вбивству, яке стало провісником Помаранчевої Революції 2004 р. якщо не присвячується окремого підпункту, то інформація про це є доволі фрагментарна та непослідовна. Чому? Ймовірно через те, що замовник вбивства дотепер є в живих і поява такої проблеми в українських підручниках може стати незручністю для їх авторів. Як виняток – підручник А. Галімова, який хоч і коротко згадав про вбивство журналіста, але дав чітку логіку наступних подій [67, с. 173].

У контексті вивчення теми «Політичні процеси в Україні в 1999—2005 рр. «Помаранчева революція» в 11-му класі, перед учнями слід запропонувати одразу три методи систематизації, які сприятимуть якісному засвоєнню теми:

— методом таймлайну ми формуємо хронологію подій по вищезгаданій темі, де показуємо чому справа Гонгадзе мала такий великий резонанс;

— методом асоціацій, ми ставимо в центр дошки фото Гонгадзе, можна сформулювати ключові слова (терміни) довкола його ситуації і показати як ця подія змінила історію України;

— методом карток-сорбонки можна також закріпити як асоціації, так і головні дати та події довкола справи Гонгадзе в контексті історії України.

Що ж конкретно має в себе включати стрічка часу? По-перше – це головні політичні вбивства та замаху 1990-х рр. (Щербань, Брагін, Гетьман, Чорновіл). По-друге, вбивство Гонгадзе має опинитись по центру стрічки і стати ключовою подією стрічки. По-третє, усі події до приходу В. Ющенка до влади як обраного президента України в 2004 р. мають супроводжуватись всіма попередніми передумовами (протести 2000 – 2001 рр., прихід до глави уряду В. Януковича, вибори 2004 р. та Помаранчева Революція). Хронологічно стрічку можна завершити 2016-м р. – адже тоді було поховано тіло загиблого Георгія Гонгадзе.

При складанні дошки подібної до тієї, яку часто використовують слідчі, діти можуть провести гру у формі розслідування справи Гонгадзе. Діти беруть основні факти з життя журналіста, його останні здобутки перед смертю (в тому числі заснування видання Українська Правда), а також аналізують мотиви для вбивства серед головних підозрюваних і замовників. Окрім огляду хронології подій, елементів доказової бази, артефактів часу та огляду новин з тогочасних ЗМІ, діти також можуть записати спогади в своїй родині щодо епохи Кучми. Безумовно, що позиція того чи іншого представника родини може відрізнитись через здобутки та прорахунки для них протягом епохи. Водночас важливим буде поставити питання про їх особисту думку щодо подій довкола вбивства журналіста Гонгадзе в 2000-му р. За рахунок обміну думок з родиною, однокласниками та вчителем, можна краще сформулювати загальний висновок про подію 25-річної давнини [29].

Цих три вищезгаданих методи дають можливість краще засвоювати хронологічну послідовність, покращують загальну обізнаність з наболілими проблемами суспільства та сприяють віднаходити певні їх відголоски у сучасності. За рахунок цього нам вагомо формувати і громадянську компетенцію, де учні усвідомлять ціну правди на телебаченні і в політиці в цілому. Задля цього ми методом біографічного нарису у формі презентації розповімо про походження, журналістську діяльність та цінності, які сповідував Гонгадзе як журналіст і як людина в цілому. Це посприє кращому розумінню особистості діяча в контексті становлення української незалежності в 1990-х рр. [68, с. 102].

Для формування критичного мислення та покращення інформаційної компетентності необхідним є здійснити аналіз джерел. До прикладу, взявши до уваги книгу М. Гонгадзе «Розірваний нерв», учні при аналізі окремих фрагментів можуть зрозуміти яким чином йшло розслідування у перші чотири роки ведення справи Гонгадзе (2000 – 2004). Книга є по суті мемуарами, які дадуть зрозуміти глибину проблеми з позиції вдови діяча. Не менш вагомо опрацювати перші електронні матеріали «Української правди», витяги з судових рішень по справі Гонгадзе, в т.ч. рішення ЄСПЛ, де українська влада була визнана винною у вбивстві одного з найвідоміших українських медійників [45-53].

При аналізі конкретно взятого рішення суду, учні можуть покращити свої навички громадянської компетентності. До прикладу, аналізуючи свідчення Гонгадзе незадовго до смерті і опираючись на судові документи з відкритих джерел, учні можуть змодельовати обговорення найбільш вагомих деталей зі справи. В ході обговорення вони візьмуть до уваги заклики журналіста, що йому загрожує замах, відслідкувати наслідки політичних акцій «Україна без Кучми» і пояснити чому ця справа зупинила становлення автократії в нашій державі.

Не без того, що учні можуть запропонувати свій законопроект щодо захисту журналістів під час здійснення ними професійної діяльності. До прикладу, в нім буде запропоновано зміни до Кримінального кодексу України, де буде посилено відповідальність правопорушників за перешкоджання роботі ЗМІ окрім випадків, де йде мова про втручання в приватне життя та ін. [55, с. 18].

Методом рольової гри можна провести судовий процес або прес-конференцію по темі справи Гонгадзе. До прикладу, при проведенні судового процесу учні в ролях судді, прокурора та свідка відтворюють один із судових процесів по справі Гонгадзе. Якщо учні не бояться братись за експерименти, можна запропонувати одному з них побути в ролі Кучми. Він повинен буде відобразити (реконструювати) приблизну поведінку можливого замовника справи Гонгадзе в суді. Як відомо, у справі Гонгадзе экс-президента було допитано лише як свідка [53].

З іншого боку, якщо проводити прес-конференцію, то її можна адресувати до одного з етапів слідства у справі Георгія Гонгадзе. Тут будуть не лише журналісти, а й представники генпрокуратури, міліції, чиновники МВС, адвокати, правозахисники та інші соціальні стани. При проведенні прес-конференції слід ставити ті питання, які не були озвучені на справжніх прес-конференціях і водночас намагатись дотриматись принципів історичної реконструкції подій. Чим є позитивним цей метод? По-перше, він дозволяє глибше зануритись в тему. По-друге, він дозволяє покращити свої навички аргументувати відповіді та запитання у суперечках чи диспутах на різні суспільні теми [66, с. 43].

Більш звичним для нас є метод дискусій та дебатів. В рамках нашої теми можна запропонувати учням як мінімум 4-5 тем, де також можна згадати і про Георгія Гонгадзе, в тому числі:

- чи можна побудувати демократію без свободи слова в Україні?
- чи сповідують сучасні ЗМІ ті самі принципи боротьби з корупцією, яких дотримувався Георгій Гонгадзе?
- чи може журналіст нести правову і моральну відповідальність за наслідки своїх розслідувань?
- яким повинен виглядати художній фільм про Георгія Гонгадзе?

Якщо у випадку перших трьох тем можна якісно розвинути громадянську та хронологічну компетенцію, то четверта є більше спрямована на аксіологічну. Тут буде вагомим, щоб кожна з команд представила свої аргументи, вміла вислуховувати думку опонентів, а учень в ролі судді вмів винести загальний вердикт (висновок) на користь кожної зі сторін [69, с. 25]

Методом «Прес» можна сформувати в учнів можливості для ораторського мистецтва і власної громадянської позиції. До прикладу, у підсумку уроку про добу Кучми, учні можуть дати відповідь на питання «Чи вважаєте ви справу по вбивству Георгія Гонгадзе точкою щодо неповернення старих стандартів в українській журналістиці?». Кожна з відповідей може увійти в загальну канву і в «Колі ідей» чи «Відкритому мікрофоні». Хтось буде згадувати, що ця подія була лише провісником двох наступних революцій 2004 та 2013-2014 рр. У інших може бути апеляція до того, що у приватного сектору з'явилося більше впливу на громадянську свідомість. Треті будуть позиціонувати до того, що після приходу до влади В. Януковича Україна в 2010-му р. відкотилася по свободі слова в 1990-ті.

Також, буде і та група учнів, яка вважатиме, що сучасні умови війни не дають достатньо плюралізму думок через низку обставин. Поряд з цим, учні можуть сформулювати схемою перелік ідей як покращувати інформаційну гігієну тут і зараз. До прикладу, беручи до уваги загальну статистику вбивств журналістів в Україні, вони можуть вивести на інфографіку такі дані як:

- методи вбивства;
- їх передумови;
- масштаб резонансу події;
- чи були знайдені замовники або виконавці;
- наявність чи відсутність державних нагород у медійника;
- роки життя, фото та місце роботи журналіста на момент загибелі.

Враховуємо і той факт, що в сучасному світі розширюється значення OSINT-аналізу. Працюючи з відкритими даними, будь-хто отримує досвід пошуку інформації поза офіційними повідомленнями урядових порталів та ЗМІ. Поряд з цим, така робота несе за собою ризики для того, хто немає практичних навичок діяльності в такій площині. Тому спільно з OSINTерами можна провести окремий майстер-клас по роботі з джерелами з відкритих баз даних (карти, документи, банки фото та відеоматеріалів, електронні петиції, матеріали електронних ЗМІ і т.д.). Учням може бути корисним це для того, щоб на громадському рівні протидіяти корупції та іншим незаконним діям органів місцевої влади [67, с. 173].

При роботі з джерелами слід звертатись до випусків новин з Гонгадзе, де можна побачити якість його роботи. Доволі відомим в мережі є уривок його конфлікту з 2-м президентом України Л. Кучмою в 1999-му р. під час телевізійних дебатів, які стосувались актуальних проблем всередині МВС. Учні при перегляді матеріалу повинні будуть встановити наступне:

- дата і час створення матеріалу;
- чому виник конфлікт Кучми-Гонгадзе;
- чи були в нім інші учасники?
- якими були наслідки телевізійних дебатів для його учасників?
- де цей фрагмент найкраще переглядати в мережі і чому?
- якою є цінність матеріалу для сучасності?
- чи можна порівняти дебати Кучми-Гонгадзе з суперечкою Бутусова-

Зеленського та Гордона-Порошенка в 2021 р.? [64].

Дуже важливим є відшукувати міжпредметні та історичні зв'язки з дотичними сферами та темами. У нашому випадку йде мова про створення інтерактивних таблиць, де по наведенню на картку можна буде дізнатись про те як:

- політичні вбивства з'явилися як явище по всьому пострадянському просторі і в окремих випадках були екранізовані;
- чому у кожного з політичних вбивств в Україні обов'язково був слід в Москві;
- що є спільного у вбивстві Георгія Гонгадзе в 2000-му році та у вбивстві Анни Політковської в Москві в 2006 р.;
- чому вбивства журналістів закордоном швидко розслідувались органами внутрішніх справ, а в пострадянському просторі і в Україні зокрема більшість замовників досі не є за ґратами;
- якою є еволюція методів замовних вбивств журналістів і чому особливо вагомо висвітлювати загибелі журналістів в Україні після 2014 р. [40].

При пошуках таких спільних моментів у світовій історії, ми краще розуміємо світовий контекст проблеми замовних політичних вбивств. Також, це сприяє громадянському пошуку боротьби з нею серед учнів [69, с. 37].

Не менш важливим сегментом вивчення будь-якої теми є позакласна робота. За рахунок неї можна віднайти багато корисних моментів, які не дає для цього урочна система. До прикладу, ми можемо спільно з учнями провести виховний захід на тему «У пошуках правди про Гонгадзе». Його можна провести одразу в дві підходящі дати – 17 вересня (в день загибелі) та 21 травня (в день народження). Проводячи такий захід, ми сприяємо інформаційній просвіті серед учнів та даємо розуміти їм вагомість їх подальшого громадянського обов'язку в житті. Саме за рахунок добре спланованого заходу, де окрім рольових ігор, перегляду хронік та читання окремих спогадів про діяча, можна досягти конкретних успіхів.

Окрім виховного заходу, цікавим було б провести окрему зустріч з представниками «Української Правди». За попереднім запитом, вчитель може домовитись з редакцією видання про відкритий урок або позакласну зустріч з кимось із команди. В ході неї було б цікаво поспілкуватись про Георгія Гонгадзе і значення його спадщини в сьогоденні. Учні можуть подискутувати на тему дотримання принципів загиблого в сучасному стані редакції, задати незручні запитання і розпитати про критерії, які дозволяють УП нагороджувати премією свого засновника найкращих медійників року. Поряд з цим, можна спробувати провести переговори на цю тему із вдовою або дітьми діяча, які могли б також розповісти багато цікавого про п. Георгія [35].

При організації таких зустрічей слід враховувати різницю в часових поясах, найзручнішу онлайн-платформу для обох сторін зустрічі та час. Саме хронологічні рамки заходу, які будуть домовлені з родиною Гонгадзе чи представниками УП в ідеалі не повинні займати довше години. Також, не варто забувати, що під час заходу потрібно зробити кілька десятків фото, записати короткі відео та найкраще з відзнятого розмістити у профілі класу чи позакласного гуртка або і школи у провідних соцмережах. Це дозволить в майбутньому залучати і інших зіркових гостей, підніме престиж навчального закладу, а також відкриє можливості для комунікації з іншими ліцями міста чи поза його межами. На нашу думку, організація цих заходів якісно сприятиме інформаційній просвіті та покращуватиме інформаційну і громадянську компетенцію серед наших учнів [29].

Отже ми бачимо, що громадсько-політичний і загалом життєвий шлях Георгія Гонгадзе є хорошою можливістю як засіб для покращення громадянської, інформаційної, хронологічної та ряду інших компетенцій в учнів на уроках історії. В пошуках міжпредметних контактів, готуючи інфографіку, таблиці, кейси, обговорюючи проблему політичних вбивств в класі чи з журналістами, діти мають можливість покращити розуміння глобальних проблем всередині суспільства.

В межах описаної методики ми бачимо, що інформаційно потрібно бути завжди добре підкованим. Чим краще діти можуть відрізнати правду від фейку, розумітимуть принципи роботи незалежних ЗМІ на протигагу державним, відкриватимуть для себе правду мовою документів і зможуть протидіяти злочинам супроти себе, тим більше вони будуть корисні державі в майбутньому. Формуючи в них почуття свідомих громадян шляхом вивчення такої постаті як Гонгадзе, наші учні в майбутньому неодмінно стануть хорошими та чесними юристами, слідчими, прокурорами, суддями, журналістами, представниками влади і церкви.

У постаті Георгія Гонгадзе вони зможуть побачити провісника змін, які почали наставати лише по його загибелі. Побачивши, що проблема є досі актуальна для суспільства через щорічні загибелі журналістів, діти все активніше будуть шукати методи захисту журналістської діяльності шляхом спроб написання законопроектів та запитань до суспільства у соцмережах. Цьому добре сприятимуть блоги у соцмережах, де можна проводити соціопитування, які показуватимуть суспільні настрої і бачення цього ж суспільства свого минулого 20, 25 чи 30 або і більше років тому в незалежній чи радянській Україні.

ВИСНОВКИ

Отже, в ході проведеного нами комплексного дослідження постаті Георгія Гонгадзе (1969 – 2000), авторці вдалось дійти до наступних висновків. По-перше, було з'ясовано, що від 1991 по 2020 рр. в Україні загинуло понад 70 журналістів, а в період з 2022 по 2025 рр. вже становить понад 120 медійників. Якщо в 1990-х – 2010-х рр. українські журналісти гинули через боротьбу за правду про корупціонерів, представників криміналітету та влади, то з 2014-го вони стають жертвами російської агресії в Україні.

Серед найвідоміших загиблих журналістів були згадані долі Мирона Ляховича, Вадима Бойка, Анатолія Тарана, Василя Чудика, Ігоря Александрова, Тараса Процюка, Василя Климентієва, Ігоря Костенка, Дмитра Лабуткіна, Павла Шеремета, Катерини Гандзюк, Вадима Комарова, Макса Левіна, Віри Гирич, Олександра Махова та ін. Кожен з них віддав своє життя в мирному часі, у тилу чи окупації за те, щоб український читач мав можливість чути, бачити та читати новини українською. Багато в чому всі ці вбивства та інші обставини загибелі медійників в Україні переплітались з найгучнішими вбивствами впливових українців 1990-х – початку 2000-х рр. Зокрема, замовники і виконавці вбивства Брагіна, Момота, Щербаня, Гетьмана та Чорновола були пов'язані з трагічною загибеллю українського журналіста Георгія Гонгадзе.

З'ясовано, що у цього вихідця з грузино-української родини ще з раннього дитинства були великі перспективи на майбутнє. Маючи бойовий досвід в радянсько-афганській війні і в ході громадянської війни в Грузії, він повноцінно відчув гіркоту втрат побратимів, ціну свободи та побачив методи для змін в Україні. Здобувши освіту перекладача, по професії він майже ніколи не працював. Все його життя було присвячене боротьбі за правду. З середини 1990-х він змінює Львів на Київ і вже наприкінці 1990-х був доволі впливовим медійником. Опісля славнозвісного відкритого конфлікту з Л. Кучмою, на адресу Гонгадзе все частіше почали надходити листи з погрозами. Його життя більше не було в безпеці.

Констатуємо, що весною 2000-го року Георгій став засновником першого в Україні інтернет-видання «Українська Правда». З літа 2000-го за Георгієм Гонгадзе почали вести лише більше спостереження окремі співробітники МВС. 16 вересня він безслідно зник, а 17-го був вбитий генералом МВС Пукачем на півдні Київської області. Тіло без голови знайшли через декілька місяців. Слідство часто затягували через політичне замовлення зверху.

Замовником вбивства зі слів головного підозрюваного генерала Олексія Пукача та інших трьох засуджених міліціантів був особисто Л. Кучма. З яких причин і чому українська Феміда не перекваліфікувала його зі свідків у підозрювані досі є запитанням. З іншого боку, це вбивство стало точкою біфуркації у термінах 2-го президента України. Громадські протести з вимогою віднайти журналіста, а згодом з вимогами притягнути винних переросли в 2004-му р. в Помаранчеву Революцію. Вбивство журналіста стало провісником докорінних змін і стало новою цеглинкою для початку будівництва в Україні справжнього громадянського суспільства. Тіло Гонгадзе було поховане лише в 2016-му р. В тому ж році його вдова отримала з рук Президента України П. Порошенка присвоєну його попередником В. Ющенком в 2005 р. зірку Героя України.

Сформована нами методика по вивченню життєпису Георгія Гонгадзе дозволяє ознайомитись як з його життєписом в контексті української історії, так і побачити як живе його справа зараз. Оскільки проблема будівництва в Україні громадянського суспільства досі є актуальною, то життєві та професійні принципи досліджуваного нами героя є чудовим засобом для формування громадянської компетентності. Завдяки їй уроки історії стають фундаментом для формування в наших учнях справжніх і щирих громадян, які готові змінювати цю державу. Вони є опорою відбудови та перемоги, їм вершити політичні рішення, критикувати попередників та сучасників, а також давати поради для майбутнього.

Вивчаючи життєвий досвід Георгія Гонгадзе ми показуємо, якою є ціна незалежної журналістики і яким шляхом вона подекуди доходить до громадян. Також, ми показуємо як справа, яка має 25 років є найвпливовішим ЗМІ України. Воно досі існує і не зазнає змін супроти професійних принципів засновника.

Ми є тими поводилями, які повинні крізь конкретні історичні приклади давати учням світло для виходу з темного тунелю. Шлях Гонгадзе – це і шлях воїна, який пройшов дві війни і загинув в боротьбі з корупцією, можновладством, цинізмом та відвертим безчинством української влади у часи кучмізму.

Через дискусії учні зможуть глибше усвідомлювати тему, а через вивчення джерел – проникнути в її найглибші деталі. Не без того, що багато хто з них може піти в журналістику чи інший публічний простір. І тому пропоновані нами теми для дебатів, кейсів, огляд документації чи можливості для відкритих зустрічей з відомими людьми дадуть їм досвід для власної справи. Ми як ті, хто вчить їх вивчати історичний досвід можемо стати і тими, хто дасть їм старт для блогу, соціальної роботи, перших спроб електронних петицій, відкритих запитань до влади у соцмережах та ін.

Привчати до відкритості, вміння вести конструктивний діалог з опонентом, віднаходити докази своєї правоти, провадити цікаві подкасти та професійні розслідування — далеко не все, де можуть учні спробувати себе. Так, у пропонованій методиці немає достатньо широкого інструментарію або скажімо якогось великого переліку можливостей. Наша спроба — це дати страт для вивчення теми, яка не є темою уроку, а згадується лише в контексті епохи. Тим не менш, вона завжди актуальна і потрібна для вивчення. Авторка зробила спробу узагальнити свій погляд на вивчення біографії Г. Гонгадзе і здається змогла віддати належне пам'яті цього борця за свободу та демократію в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані матеріали

1. 2005: таємниця смерті міністра Кравченка. *Історична правда*, 27 березня 2012. URL: <https://www.istpravda.com.ua/videos/2012/03/27/78305/> (дата звернення – 9.05.2025).
2. 5 найгучніших вбивств журналістів: чим закінчилися розслідування. *BBC News Україна*, 20 липня 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44898104> (дата звернення – 9.05.2025).
3. 7 львівських журналістів, які загинули в роки незалежності. *Твоє місто: міський портал, дискусійна платформа*, 16 вересня 2014. URL: https://tvoemisto.tv/news/7_lvivskyh_zhurnalistiv_yaki_zagynuly_v_roky_nezalezhnosti_66173.html (дата звернення – 9.05.2025).
4. Баркар Д. Є довідка про ознаки вбивства Чорновола. Треба піднімати матеріали справи – Сергій Горбатюк. *Радіо Свобода*, 16 вересня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vbyvstvo-chornovola-materialy-spravy/31463719.html> (дата звернення – 9.05.2025).
5. Бич В. Георгій Гонгадзе: «Грузію люблю, як матір, Україну — наче кохану жінку». *Голос України*, 16 вересня 2017. URL: <https://www.golos.com.ua/article/293656> (дата звернення – 9.05.2025).
6. Бичай Р. Слідство довжиною у 24 роки. Роковини загибелі журналіста Георгія Гонгадзе. *Радіо Свобода: політика*, 16 вересня 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rokovyny-zahybeli-zhurnalista-heorhiya-honhadze/33122153.html> (дата звернення – 9.05.2025).
7. Буртник Х., Химчук А. Чому зникають та засекречуються судові рішення? *Де-юре*, 2021. URL: <https://dejure.foundation/chomu-znykayut-sudovi-rishennia/> (дата звернення – 9.05.2025).
8. Буряченко Д. Вирок для Пукача: довічна тюрма за вбивство Гонгадзе. *Іpress: політика*, 29 січня 2013. URL: https://ipress.ua/articles/pukachu_daly_dovichne_za_vbyvstvo_gongadze_14837.html (дата звернення – 9.05.2025).

9. В ОБСЄ стурбовані умовним вироком у справі про вбивство журналіста В'ячеслава Веремія. *Детектор Медіа*, 2017. URL: <https://detector.media/community/article/133205/2017-12-24-v-obsie-sturbovani-umovnym-vyrokom-u-spravi-pro-vbyvstvo-zhurnalista-vyacheslava-veremiya/> (дата звернення – 9.05.2025).
10. В Україні з 24 лютого вбили трьох журналістів, також сталося 10 замахів на вбивство – фонд JFJ. *Радіо Свобода*, 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vijna-3-zahyblyh-zhurnalistiv-10-zamahiv/31751016.html> (дата звернення – 9.05.2025).
11. Вбивство журналіста Шеремета: з Антоненка зняли електронний браслет. *ТСН*, 2021. URL: <https://kyiv.tsn.ua/vbivstvo-zhurnalista-sheremeta-z-antonenka-znyali-elektronniy-braslet-1940143.html> (дата звернення – 9.05.2025).
12. Вбиті за професію. Загиблі журналісти України та розслідування їхніх справ. *Україна кримінальна*, 2021. URL: <https://cripo.com.ua/investigations/vbiti-za-profesiyyu-zagibli-zhurnalisti-ukrayini-ta-rozsliduvannya-yihnih-sprav/> (дата звернення – 9.05.2025).
13. Вдова Гонгадзе вимагатиме відкритого судового процесу. *УНІАН*, 1 вересня 2011. URL: <https://www.unian.ua/politics/536603-vdova-gongadze-vimagatime-vidkritogo-sudovogo-protsesu.html> (дата звернення – 9.05.2025).
14. Георгій Гонгадзе / Біографія. Премія Гонгадзе: офіційний портал. URL: <https://gongadzeprize.com.ua/biography> (дата звернення – 9.05.2025).
15. Гонгадзе С. 20 років з дня викрадення мого батька. Боротьба за демократичну Україну триває. *Українська Правда*, 17 вересня 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/09/17/7266700/> (дата звернення – 9.05.2025).
16. Головне, що сталося з українською журналістикою під час великої війни. *Главком*, 6 червня 2023. URL: <https://glavcom.ua/digest/holovne-shcho-stalosja-z-ukrajinskoju-zhurnalistikoju-pid-chas-velikoji-vijni-932492.html> (дата звернення – 9.05.2025).

17. Жорсткі висновки "Репортерів без кордонів". *Українська Правда*, 22 січня 2001. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/01/22/2981710/> (дата звернення – 9.05.2025).
18. Засудженому у справі про вбивство журналіста Веремія Крисіну винесли ще один вирок. *Радіо Свобода*, 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-novyiy-vyrok-krysinu/31474660.html> (дата звернення – 9.05.2025).
19. Згадаймо журналістів, що загинули за Україну. *АрміяInform*, 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/06/06/zgadajmo-zhurnalistiv-shho-zagynuly-za-ukrayinu/> (дата звернення – 9.05.2025).
20. Зламани кістки та сліди струму. Тіло закатованої у РФ журналістки Рощиної в жахливому стані. *РБК*, 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zlamani-kistki-ta-slidi-strumu-tilo-zakatovanoi-1745514169.html> (дата звернення – 9.05.2025).
21. Криштопа О. Хто вбив В'ячеслава Чорновола і що у головному відділенні СБУ робив колишній офіцер ФСБ РФ. *5 канал*, 2021. URL: <https://www.5.ua/polityka/khto-vbyv-viacheslava-chornovola-i-shcho-u-holovnomu-viddilenni-sbu-robyv-kolyshnii-ofitser-fsb-rf-257283.html> (дата звернення – 9.05.2025).
22. Кучма: справа Гонгадзе – операція спецслужб проти України. *BBC News Україна: Головна*, 11 вересня 2011. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/09/110915_gongadze_kuchma_intelligence_sd (дата звернення – 9.05.2025).
23. Луканов Ю. Понад 70 загиблих журналістів незалежної України. Хто вони і за що померли? *Zmina*, 2020. URL: <https://zmina.info/articles/ponad-70-zagyblyh-zhurnalistiv-nezalezhoiy-ukrayiny-hto-vony-i-za-pomerly/> (дата звернення – 9.05.2025).
24. Лукашова С. Суд у справі Шеремета призупинили через те, що фігурантка воює. *Українська Правда*, 24 січня 2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/01/24/7438693/> (дата звернення – 9.05.2025).

25. Львів попрощався з Мар'яною Чорною. *Газета День №120, (1999). Рубрика: День України.* URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/lviv-poproshchavsya-z-maryanoyu-chornoyu> (дата звернення – 9.05.2025).
26. Лютий П. Плівки Мельниченка справжні або Хто і коли сяде на нари? *УП, 7 липня 2002.* URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/02/7/2986834/> (дата звернення – 9.05.2025).
27. Парламентська асамблея Ради Європи URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/parlamentska-asambleya-radi-yevropi> (дата звернення – 9.05.2025).
28. Правоохоронці не розкрили десятки вбивств журналістів України. *Радіо Свобода, 2020.* URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30589247.html> (дата звернення – 9.05.2025).
29. Пристай Д. 21 рік з викрадення Георгія Гонгадзе. *Хроніка. Суспільне Новини, 2021.* URL: <https://suspilne.media/63149-20-rokiv-z-vikradenna-georgia-gongadze-hronika/> (дата звернення – 9.05.2025).
30. Процько К. Вадим Бойко – Журналіст, який стояв біля витоків незалежності України. *НСЖУ, 2022.* URL: <https://nsju.org/publikaczii/vadym-bojko-zhurnalist-yakyj-stoyav-bilya-vytokiv-nezalezhnosti-ukrayin/> (дата звернення – 9.05.2025).
31. Сергієць А. Докази у справі Гандзюк дослідять повторно — рішення суду. *Суспільне Херсон, 21 лютого 2025.* URL: <https://suspilne.media/kherson/954305-dokazi-u-spravi-gandzuk-doslidat-povtorno-risenna-sudu/> (дата звернення – 9.05.2025).
32. Соколов С. Бабченко розповів, як організували інсценування його убивства. *DW, 2018.* URL: <https://www.dw.com/uk/бабченко-розповів-як-організували-інсценування-його-убивства/a-44026561> (дата звернення – 9.05.2025).
33. Список журналістів, які загинули від початку повномасштабної російської агресії (оновлено). *НСЖУ, 20 березня 2025.* URL: <https://nsju.org/novini/arman-soldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyh-obovyazkiv/> (дата звернення – 9.05.2025).

34. Суха С. "Ціною смерті Гонгадзе Україна стала вільною". *Локальна Історія*, 16 вересня 2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/tsinoiu-smerti-gongadze-ukrayina-stala-vilnoi/> (дата звернення – 9.05.2025).
35. "Українській правді" — 25 років. *УП*, 8 квітня 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/04/8/7506583/> (дата звернення – 9.05.2025).
36. Черниш О. Вбивство Каті Гандзюк. Що вирішив суд і які питання залишилися без відповідей. *BBC News Україна*, 26 червня 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cqldpq21e25o> (дата звернення – 9.05.2025).
37. Шурхало Д. 20 років «касетному скандалу»: спочатку на Майдан вийшло 50 людей, невдовзі – 20 тисяч. *Радіо Свобода*, 29 листопада 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dvadtsyat-rokiv-kasetnomu-skandalu/30974857.html> (дата звернення – 9.05.2025).
38. «Я грузин, але, якщо треба – віддам життя за Україну» – Георгій Гонгадзе. URL: <https://gongadzeprize.com.ua/georgiy-gongadze-24-years> (дата звернення – 9.05.2025).
39. Як проходило "вбивство" Бабченка – версія слідства. *BBC*, 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44326871> (дата звернення – 9.05.2025).
40. Як убивство Георгія Гонгадзе змінило життя його родини — інтерв'ю із вдовою журналіста. *Сніданок 1+1*, 21 травня 2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kCefiU_bdDo (дата звернення – 9.05.2025).
41. Civil and political rights, including the question of: Freedom of expression. Written statement*/ submitted by Reporters without Borders-International, a non-governmental organization in special consultative status. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/E_CN.4_2001_NGO_141-EN.pdf (дата звернення – 9.05.2025).
42. Spanish and Ukrainian journalists share Prize for Journalism and Democracy 2001. Офіційний портал ОБСЄ, 2001. URL: <https://www.osce.org/pa/53486> (дата звернення – 9.05.2025).

43. გორგი ღონღაძის მკვლელობის საქმე: გამოძიების მე-11 წელი
URL: <https://www.amerikiskhma.com/a/giorgi-gongadze-investigation-129260948/536409.html> (дата звернення – 9.05.2025).

II. Мемуари

44. Гонгадзе М. Куделя С. Розірваний нерв. Хронологія громадського протесту. К., 2004. 157 с.

III. Законодавство та судові рішення

45. Вирок Справа 1-368/11. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28953256> (дата звернення – 9.05.2025).

46. Вирок Справа 1-531/12. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28944216> (дата звернення – 9.05.2025).

47. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення – 9.05.2025).

48. Закон України «Про доступ до судових рішень» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення – 9.05.2025).

49. Кримінальний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 9.05.2025).

50. Резолюція 1239 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи "Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні" URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_601#Text (дата звернення – 9.05.2025).

51. Справа "Гонгадзе проти України" (Заява N 34056/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text (дата звернення – 9.05.2025).

52. Справа "Мельниченко проти України" (заява N 17707/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_352#Text (дата звернення – 9.05.2025).

53. Щодо виконання рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Гонгадзе проти України»: лист Міністерства юстиції України від 07.08.2018 р.

№8868/5.2.1/9-18 URL: https://www.navs.edu.ua/files/rishen_court/2018/Gongadze-vs-Ukraine.pdf (дата звернення – 9.05.2025).

IV. Література (статті та монографії)

54. Бех І. Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості. *Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства: збірник наук. статей*. Черкаси, 2008. С. 3–6.
55. Горпинко О. Роль візуалізації інформації у формуванні історичного мислення учнів. *Науково-методичний журнал Історія та правознавство*. №10-12 (578-580). 2020. С. 17-20.
56. Костюк Д. С. Роль громадянського суспільства в русі "Україна без Кучми". *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2019. Т. 30(69), № 1. С. 17 – 23.
57. Мацейків Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 75 (т. 1). С. 132-136.
58. Мохнюк Р. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді. *Управління школою*. 2018. № 8(92). С. 5–7.
59. Овчарук О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2015. № 23. С. 18–20.
60. Осадча Я. «Якби Георгій був живий, він теж воював би». *Віче*, 2016. № 7 – 8. С. 24.
61. Пометун О. І. Яким має бути інтерактивний урок: умови інтерактивного навчання. *Завуч*. 2005. № 28. С. 11–15; № 31. С. 6–10.
62. Ремех Т.О. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. №2. С. 34 – 41.
63. Роговець О. В. Громадянська культура як складова етнокультури особистості. *Історія в школі*. 2017. № 6. С. 43–46.

V. Енциклопедії

64. Leonid Kuchma. Офіційний портал електронної енциклопедії Britannica.
URL: <https://www.britannica.com/biography/Leonid-Kuchma> (дата звернення – 19.05.2025).

VI. Підручники і посібники

65. Власов В. С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. Київ : Літера ЛТД, 2019. 256 с.
66. Войтович Н.О. Імбировська-Сиваківська Л.А. Медіаграмотність: технології і практичне застосування/ За заг. ред. В. Ф. Іванова. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. 57 с.
67. Галімов А. А. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Х. : Вид-во «Ранок», 2024. 272 с.
68. Козій М. К. Громадянськість – проблема педагогічна, актуальна та соціально цінна : навчально-методичний посібник. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 276 с.
69. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Черкаси : Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2014. 44 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Георгій Гонгадзе в юнацькій і студентські роки, 1980-ті рр. URL: <https://www.volynpost.com/news/51128-sogodni-georgiyu-gongadze-vypovnylos-b-46-foto>

Український журналіст Георгій Гонгадзе (1969-2000) під час зйомки репортажу з місць бойових дій на території Абхазії в Грузії, поч. 1990-х рр. URL: <https://stepovuy.livejournal.com/3735.html>

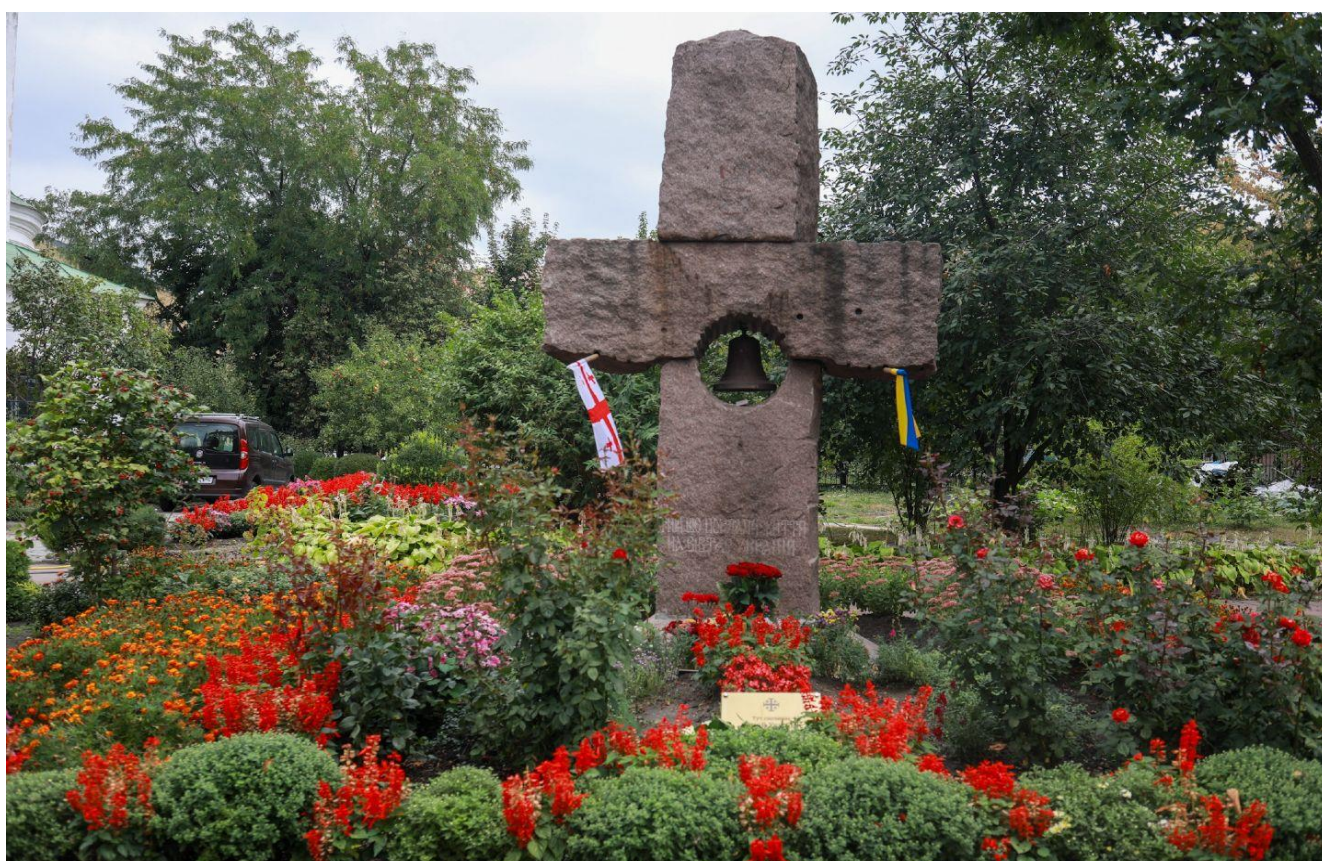

Службові посвідчення та візитки Георгія Гонгадзе (1990-ті – 2000-й рр.) з сімейного архіву його родини. НСЖУ, URL: <https://nsju.org/novini/a-golovne-pyshit-pravdu-ukrayina-zgaduye-georgiya-gongadze-ta-vsikh-zhurnalistiv-ubytyh-pri-uykonanni-profesijnyh-obovyazkiv/>

Георгій з дружиною Мирославою у Вашингтоні та Нью-Йорку, вересень 1995 р.

URL: <https://gongadzeprize.com.ua/georgiy-gongadze-24-years>

Могила Георгія Гонгадзе в Києві, 16 вересня 2024. Радіо Свобода, 2024. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/rokovyny-zahybeli-zhurnalista-heorhiya-honhadze/33122153.html>

ШИРОКОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ: 24.02.2022 – 24.10.2024

ЗЛОЧИНИ РФ ПРОТИ МЕДІА ТА ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

664

злочини скоїла Росія проти журналістів та медіа в Україні за два роки та вісім місяців з початку широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

ВИДИ ТА КІЛЬКІСТЬ ПОРУШЕНЬ

12 (91)*
ВБИВСТВ

*Усього вбито 91 медійника, з них 12 загинули під час виконання редакційного завдання

14
**ЗНИКНЕНЬ
ЖУРНАЛІСТІВ**

29
**ВИКРАДЕНЬ
ЖУРНАЛІСТІВ**

41
**ПОРАНЕННЯ
ЖУРНАЛІСТІВ**

2
**ЗАМАХИ НА
ВБИВСТВО**

20
**ОБСТРІЛІВ
ТЕЛЕВЕЖ**

44
**ОБСТРІЛИ
ЖУРНАЛІСТІВ**

22
**ЗАХОПЛЕННЯ
ТА НАПАДИ НА
РЕДАКЦІЇ МЕДІА**

35
**ВИМКНЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО
МОВЛЕННЯ ТА ТРАНСЛЯЦІЯ
РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ**

83
**ПЕРЕСЛІДУВАННЯ
ЖУРНАЛІСТІВ, ПОГРОЗ,
ЗАЛЮКУВАНЬ**

92
КІБЕРЗЛОЧИНИ

235
**МЕДІА ПРИПИНИЛИ РОБОТУ ЧЕРЕЗ
ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

10
**БЛОКУВАНЬ ІНТЕРНЕТ-
ДОСТУПУ ДО МЕДІА**

25
**ВИПАДКІВ
ЮРИДИЧНОГО
ТИСКУ**

imi.org.ua

М ІНСТИТУТ
МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ

Кількість злочинів росіян проти українських медіа в 2022 – 2024 рр. ІМІ, 24 жовтня 2024. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/664-zlochyny-skoyila-rf-proty-media-ta-zhurnalistiv-za-dva-roky-ta-visim-misyatsiv-i64448>

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок – № 48

Дата- 30.04.2025

Клас-11-Б

Тема: **Політичні процеси в Україні в 1999—2005 рр. «Помаранчева революція»**

Мета:

Навчальна:

- розглянути президентські вибори 1999 р. Формування більшості у Верховній Раді /*інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна*
- аналізувати політичну кризу (зима-весна 2001 р.) Справа Г. Гонгадзе /*інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна*
- характеризувати вибори до Верховної Ради України 2002 р. та їхні наслідки / *інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна*
- з'ясувати особливості виборів Президента України 2004 р. «Помаранчева революція»; / *інформаційно-логічна; аксіологічна, хронологічна*

Розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі письмових відповідей, гри історичний ланцюжок, мозкового штурму, роботи в групах, проблемних запитань /*логічна, аксіологічна, просторова, хронологічна*
- розвивати хронологічну компетентність (на основі усних відповідей на знання та розуміння дат(хронології), повторення раніше засвоєних дат;) /*хронологічна*
- формувати вміння характеризувати та порівнювати історичні постаті; / *аксіологічна*
- розвивати увагу, пам'ять, мислення, вміння висловлювати власну думку, аналізувати та робити висновки (за допомогою мозкового штурму); /*логічна*
- розвивати вміння учнів правдиво і кваліфіковано аналізувати історичні події на основі даних джерел; /*логічна*
- розвивати вміння роботи з картою/*просторова*

Виховна:

- виховувати почуття поваги до історії / *аксіологічна, хронологічна, особиста, просторова, логічна*
- виховувати мужність, хоробрість на користь держави; /*громадянська, особиста, аксіологічна*
- виховувати повагу дітей до історичних пам'яток (документи); /*громадянська, особиста*
- виховувати вміння працювати в колективі (командна робота під час завдань на уроці) /*комунікативна, логічна*
- виховувати розумове бачення історії (на основі плакатів, брошур) / *аксіологічна, особиста*
- формувати критичне мислення на основі роботи з документами / *логічна*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей / *комунікативна, логічна*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник, зошит, карти

Основні дати:

1999 р. - Повторне обрання на посаду Президента України Л. Кучми.

2000 р. - Всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

Листопад-грудень 2004 р. - «Помаранчева революція», обрання В. Ющенка Президентом України.

Основні терміни: популізм, екзит-пол

Основні історичні постаті: Кучма, Гонгадзе, Ющенко, Янукович

План уроку

1. Президентські вибори 1999 р. Формування більшості у Верховній Раді
2. Політична криза (зима-весна 2001 р.) Справа Г. Гонгадзе
3. Вибори до Верховної Ради України 2002 р. та їхні наслідки
4. Вибори Президента України 2004 р. «Помаранчева революція»

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
7 хв.	II. Перевірка домашнього завдання		Усна робота Охарактеризуйте і дайте оцінку процесу перегрупування партійно-політичних сил після проголошення незалежності України. Які політичні течії з'явилися на політичній арені? Сформулюйте їхні політичні цілі Наведіть факти, які підтверджують або спростовують судження, що Конституція	

			України була компромісом між Президентом і Верховною Радою України. Оцініть, чим вирізнялася політична ситуація в Україні і як вона змінювалася впродовж 1990-х рр. Завдання з хронології. Визначте етапи конституційного процесу та охарактеризуйте їх.	
3 хв.	III. Мотиваційний етап		Мозковий штурм 1. Коли відбулися перші позачергові вибори Президента та Верховної Ради України? 2. У якому році прийняли Конституцію України 3.«Як ви думаєте, що відчували ці люди, стоячи на Майдані?» 4.«Чи були б ви готові вийти на вулицю заради справедливості?» 5.Що ви знаєте про Г. Гонгадзе?	<i>логічна</i> <i>аксіологічна</i> <i>хронологічна</i>
2 хв.	IV. Актуалізаційний	Метод «Мозкова атака»	1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси цієї епохи?	<i>хронологічна</i> <i>логічна</i>

	етап		3. Які умови розвитку культури в даний період?	аксіологічна
20 хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. • 31 жовтня 1999 р. Україна знову обирала Президента. <i>/інформаційна, хронологічна</i> • Прем'єр-міністром України призначили голову • Національного банку України (НБУ) Віктора Ющенка. <i>/інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i> • Із метою зміцнення президентської влади Л. Кучма ініціював проведення Всеукраїнського референдуму. Громадяни мали висловити свою думку з приводу реформи системи державного управління. 16 квітня 2000 р. понад 80 % виборців підтримали такі зміни: створення двопалатного парламенту, скорочення кількості депутатів із 450 до 300, скасування депутатської недоторканності та надання Президенту права достроково розпускати Верховну Раду. / <i>інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i>	Хто здобув перемогу на президентських виборах у 1999 р.? Коли вперше була сформована пропрезидентська більшість у Верховній Раді України? Які політичні сили її утворили? 	<i>Логічна</i> <i>аксіологічна</i> <i>логічна</i> <i>Логічна</i>

		2. - Узимку-навесні 2001 р. Україна опинилася в стані політичної кризи, яка була пов'язана з убивством опозиційного журналіста Георгія Гонгадзе. <i>Інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i> - Поточні події дістали назву «касетний скандал». Опозиція (націоналістичні й ліві партії) організувала масові демонстрації та акції протесту під гаслом «Україна без Кучми!» <i>Інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i> 19 грудня 2005 року розпочалось попереднє судове слухання щодо обвинувачених у вбивстві: Валерія Костенка, Миколи Протасова та Олександра Поповича. Головним виконавцем вбивства слідство вважало генерала Олексія Пукача, який перебував у розшуку. Замовників убивства Гонгадзе встановлено не було. <i>Інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i> 3.	Висловіть припущення, чому комуністи зберігали сильні позиції. Що ви знаєте про Георгія Гонгадзе? З чим був пов'язаний касетний скандал? Як ви розумієте гасло Україна без Кучми?	<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Логічна</i> <i>логічна</i>
--	--	---	---	--

		- Вибори 2002 р. засвідчили перемогу опозиційних сил. Проте завдяки політичним махінаціям і залученню мажоритарних депутатів було утворено пропрезидентську більшість. Головою Верховної Ради України обрали Володимира Литвина (очолював пропрезидентський блок «За єдину Україну!»). <i>/інформаційна, хронологічна</i> - Також пропрезидентська більшість утворила перший в Україні коаліційний уряд, який очолив Віктор Янукович (грудень 2002 р.). <i>/інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i> 4. - На виборах Президента України 2004 р. свою кандидатуру висунув чинний Прем'єр-міністр України В. Янукович. Використовуючи службове становище, він вдався до низки популістських заходів. <i>/інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i> - Президентські вибори відбулися 31 жовтня 2004 р. Голоси виборців розподілилися таким чином: В. Ющенко — 39,26 %	 Чому вбивство опозиційного журналіста призвело до гострої політичної кризи? Висловіть припущення, хто отримав політичний зиск із цього Як було розв'язано політичну кризу 2001 р.? Які сили брали участь у мітингу?	<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Логічна</i> <i>Логічна</i>
--	--	---	--	--

		голосів, В. Янукович — 39,11 %, О. Мороз — 5,82 %, П. Симоненко — 4,97 %, Н. Вітренко — 1,53 %, А. Кінах — 0,93 %. <i>/інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i> - Другий тур виборів відбувся 21 листопада 2004 р. Центральна виборча комісія (ЦВК) оприлюднила результати, за якими більшість голосів набрав В. Янукович. Проте дані екзит-полів засвідчили беззаперечну перемогу В. Ющенка. <i>/інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i> - Увечері 21 листопада обурені цією ситуацією люди зібралися на мітинг на центральній площі Києва Майдані Незалежності, щоб захистити свій вибір. Наступного дня мітинг переріс у масову мирну акцію протесту, яка тривала до 8 грудня 2004 р. Прибічники В. Ющенка використовували помаранчевий колір для позначення своєї участі в акції (прапори, стрічки, шарфи тощо), тому за нею закріпилася назва «помаранчева революція». <i>/інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i>	 Що допомогло вам це визначити? Завдання з хронології. Складіть хронологію подій від президентських виборів 1999 р. до «помаранчевої революції». Зробіть висновок про перегрупування політичних сил в Україні. Робота в групах	<i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i> <i>логічна</i> <i>просторова</i> <i>логічна</i>
--	--	--	---	---

		• 3 грудня 2004 р. Верховний Суд України визнав недійсними результати другого туру президентських виборів, оголошені ЦВК, і призначив переголосування на 26 грудня 2004 р. /інформаційна, хронологічна	Визначте, як зміна виборчої системи позначилася на складі Верховної Ради України. Робота з картою Покажіть на карті (с. 176) регіони, які підтримали на виборах 2004 р. В. Ющенко та В. Януковича. Чи була помаранчева революція революцією?	<i>Логічна</i> <i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i> <i>Аксіологічна</i>
--	--	---	---	---

			Робота в групах Визначте основні причини й наслідки «помаранчевої революції», дайте їм оцінку. Гра«Історичний ланцюг». Правила гри. Перший гравець називає дату, термін, ім'я, історичний факт, пов'язані з вивченою темою. Другий гравець має спочатку повторити те, що сказав його попередник, а потім додати своє слово. Наступний гравець робить так само. За помилку або довгу паузу учень/учениця вибуває з гри. Перемагає гравець, що залишиться останнім.	
5 хв.	VI. Систематизація знань		Проблемне запитання	Логічна

			«Чому справа Георгія Гонгадзе стала символом кризи демократії та свободи слова в Україні на початку 2000-х років?»	<i>Хронологічна</i> <i>Аксіологічна</i>
3 хв.	VII. Висновки	• Період 1999–2005 рр. став переломним для української політики — відбувся активний розвиток громадянського суспільства, посилились вимоги до прозорості влади та дотримання демократичних принципів. <i>/інформаційна</i> • Справа Георгія Гонгадзе стала символом боротьби за свободу слова та викрила системні проблеми у правоохоронних органах, владі та судовій системі. Його зникнення та подальше розслідування викликали широкий резонанс як в Україні, так і за її межами, загостривши увагу до прав журналістів і громадянських прав.<i>/інформаційна, аксіологічна</i> • Помаранчева революція 2004 року — це відповідь суспільства на несправедливість, фальсифікації виборів і тиск		

		влади. Вона показала, що українці готові мирно боротися за свої права, а громадська активність може реально впливати на політичні процеси. Це стало важливою сходиною до подій Революції Гідності 2013–2014 років <i>інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i>		
1 хв.	VIII. Домашнє завдання		Опрацювати відповідний параграф Творче завдання: «Лист у майбутнє» Завдання: Напишіть короткого листа (10–12 речень) від імені Георгія Гонгадзе до молодих українських журналістів.	